

૪૭૪૨

કમળ-કાન્તા.

નાટક ત્રીઅંકી.

પોરબંદર બુદ્ધિપ્રકાશ મંડળી માટે.

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

પોરબંદરના રહીશ.

૬. કાહાનજી વિ. માધવજી. રતનગ્રાહી

આવૃત્તિ ૧ લી.

અમદાવાદ.

પાનકોરને નાકે ધાંચીની વાડીમાં
એંગ્લો વર્નાક્યુલર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
નથુભાઈ રતનચંદ ભારફતીયાએ છાપ્યું.

સંવત ૧૯૪૭ સને ૧૮૯૧

કિંમત આના દશ.

સર્વે હક્ક કર્તાએ સ્વાધિન રાખ્યા છે.

૪૭૪૬

કમળ-કાન્તા.

નાટક ત્રીઅંકી.

ચોરખંદર બુદ્ધિપ્રકાશ મંડળી માટે.

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ચોરખંદરના રહીશ.

૬. કાહાનજી વિ. માધવજી. રતનગ્રાહી

આવૃત્તિ ૧ શી.

અમદાવાદ.

પાનકોરને નાકે ધાંચીની વાડીમાં

“ એંગલો વનામ્પુર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં ”

નથુભાઈ રતનચંદ માસ્કટીયાએ છાપ્યું.

સંવત ૧૯૪૭ સને ૧૮૯૧

કિંમત આના દશ.

સર્વે હક્ક કર્તાએ સ્વાધિન રાખ્યા છે.

આ નાટક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કરાવેલ છે. તેથી કત્તાની પરવાનગી શિવાય
કોઈએ છાપવું ના છપાવવું નહીં.

અર્પણપત્રિકા.

સ્વસ્થાન શ્રી પોરબંદરના માહારાણા
શ્રીના ભાયાત વાઘેરા દરબાર બેઠા વા પુ-
બલ્લ ગોવાભાઈની સેવામાં.

મુ. છાંયા.

આપને નાટક વાંચવાનો શોખ અને આ-

શ્રય આપવાની આદાર્યતા, તેમજ

મારા પ્રતિ અપુર્વ પ્રીતિના

પ્રવાહમાં તક્ષિન ચ-

ઈ આ લઘુ પુસ્તક

આપને અ-

ર્પણ કરું.

ઈં છું.

શ્રી

હું છું

આપનો હિતેચ્છુ મિત્ર

પોરબંદર રૂઠા. કાહાનજી વિ. માધવજી.

૨૫-૪-૯૧

રત્નગ્રાહી. કર્તા.

પ્રસ્તાવના.

ચાલુ જમાનામાં સંગીત કળાનો તેમજ રમુજ નાટકો અને વાર્તાનો શોખ આર્ય બધુઓમાં દિન પ્રતિદિન વધતો જાય છે. તેમાં ઉમેરો કરવાને મારી શક્તિ પ્રમાણે “કમળ-કાન્તા” નામનું નાટકનું પુસ્તક વીર, કર્ણા અને શ્રુંગાર રસથી ભરપુર તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. જેની અંદર રાજ્યો પ્રજા પ્રાંત કેવી રીતે વર્તેલું, દુષ્ટ પ્રધાન રાજવાથી રાજ્યની કેવી ખરાબી થાય છે, પુત્ર પ્રતિ માતાનો કેવો પ્રેમ છે, પુત્ર કેવા જોઈએ, સતિ સ્ત્રીએ પોતાનું સલ કેવી રીતે જાળવવું, દુઃખ વખતે કેવી રીતે રહેવું, મિત્રો કેવા જોઈએ, ખરાબ મિત્રથી કેવી દાની થાય છે. વિગેરે સંસાર સુધારાને લગતિ ઘણી બાબતો સમાવેલી છે. તે આ પુસ્તક વાંચ્યાથી આપની દૃષ્ટિ સમક્ષ તેનો આજેહુજ ચિતાર નજરે આવશે. ઉપરાંત આ નાટકમાં સાદી અને સરલ ભાષા લીધી છે, જેથી સાધારણ બુદ્ધિનો માણસ પણ સહેલાઈથી સમજી શકે.

મારા પરમ સ્નેહી મીત્ર પરિખ. ચંદુલાલ લાલચંદ તથા ઠંકર જેરામ જાદવજીએ આલોક કરવામાં જે મહેનત લીધી છે તેને માટે તેમનો તથા પૃથ્વીસીટ તપાસવામાં મંગળજી ઝીણાએ જે મદદ કરી છે તેનો હું આ પ્રસંગે અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકમાં જે સાહેબોએ પોતાનાં મુદ્રાચક નામે

(૫)

અગાઉથી આશ્રય આપી બરાબ્રાં છે તેઓનો પણ અંતઃક-
રણથી મોટો આભાર માનું છું.

પોરબંદર } ડા. કાહાનજી વી. માધવજી
તા. ૨૫-૪-૯૧ } રત્નચાહી કર્તા.

ક મ ળ-કા ન્તા.

ત્રીઅંકી નાટક.

પાત્ર જન.

ત્રંબકસેન.....ત્રંબાવતીના માહારાજ
કસુળચંદ.....તેનો પ્રધાન.
કમળાક્ષી.....ત્રંબકસેનની રાણી.
કમળ }તેમના પુત્ર પુત્રિ.
કાન્તા }
ગુમાનસિંહ.....ત્રંબકસેનના કાકાનો દિકરો.
સુઅસેન }ગુમાનસિંહના મિત્ર.
દુઅસેન }
માણેકચંદ.....ત્રંબાવતિનો નગર શેઠ.
ચંદ્રકળા.....કમળાક્ષિની દાસી.
કસ્તુર.....માણેકચંદની સ્ત્રી.
રાત્રુશત.....કુલવતિનો રાજા.
ક્ષેમવાચક.....તેમનો પ્રધાન.
ચંદ્રસેન.....ચંદ્રાવતિનો રાજા.
ચંદ્રાવતિ.....તેમની પુત્રિ અને ક-
મળસેનની સ્ત્રી.
સૂકીર્તિ.....તેમની દાસી.

કંચનીઓ, ચોખદાર, સિપાઇઓ, અને સૈનાધિ-
પતિ વિગેરે.

૪૬૪૧

કમળ-કાન્તા.

નાટક ત્રીઅંકી.

મંગળાચરણ.

[છે જન પાલક ટાંગક દુખનો-એ રાહ]
છો જગ કર્તા ભાર્ય બડતા, દુખો હરતા ઈશ્વરા. ટેક.
સર્વ બનાવેલ તા'રે કામ, સૃષ્ટી બધીમાં તા'રે નામ,
કીર્તી ઇશ્વર ઠામો ઠામ, પાલણુદાર પરમેશ્વરા. છો જગ
સચરાચર નીર ભર્યું સંસાર, ગુણ ગાયે પણ નાવે પાર;
ત્રણ લોકના તારણુદાર, ગતિ તાહરી અપરંપાર;
તુજને નમીએ વારંવાર, હરધડી હર ઇશ્વરા. છો જગ
અધમોદ્ધારણુ ગુણીકા તારણુ, મન મોહાયા તુજ નામે;
પુણે ભંગ કરે ગુંગર, તેમજ તુજ નામે કીરતાર,
બજન ક્યે ભવ સાગર તાર, કપાનીષિ ઓ ઇશ્વરા, છો જગ.
કૃત્ય આ પૂરણુ કરજે હરી, એ ત્રણુા ઉર ખરે-ખરી;
સ્તવન કંઈછું વારંવાર, વિનતી કહાન તણી સ્તીકાર,
હર વીધે છે એજ વિચાર, સહાય થા'તું જગદીશ્વરા-છો જમ

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—ત્રંબાવતીના એક રસ્તો.

પાત્ર—સૂખસેન અને દુખસેન.

સૂખસેન—(દાખલ થઈ) ઊંચી પદવીએ પહોંચવાનો એક રસ્તો છે. તે એકે, મહારાજ ત્રંબકસેનનું મરણ. જો તે પ્રમાણે થાય, તો પછી તેનો કુંવર નાનો છે, એટલે તેના કાકાનો દીકરો જે ગુમાનસિંહ તેના હાથમાં રાજ્યસત્તા આવે. તે મારો દિલોજન મીત્ર છે, એટલે તેમાં કાંઈ વાંધો રહેશે નહીં.

દુખસેન—(પ્રવેશ કરી) કેમ બાઈ શું વિચારમાં પડ્યા છો ?

સૂખસેન—એને એ.

દુખસેન—કાંઈ ખબર તો પડે?

સૂખસેન—મેં તમને જે વાત કહી હતી તે.

દુખસેન—બરોબર. તેનો શું નિર્ણય કર્યો?

સૂખસેન—નિર્ણય તો એવો કર્યો જે ગુમાનસિંહને એવું ભરાવવું કે, તમારા પીતાને મારી ત્રંબકસેન ગાદીએ બેઠા છે. આથી ગુમાનસિંહ પોતાના પીતાનું વૈર લેવા ચૂકશે નહીં, અને જ્યારે તેમ કરશે ત્યારે તેનો પછી આપણા હાથમાં. કેમ દુખસેન આ વિચાર યોગ્ય લાગે છે કે નહીં ?

દુખસેન—તમારો વિચાર વળી અગોચર હોય ?

સૂખસેન—ત્યારે ચાલો ગુમાનસિંહને મકાને જઈ
આ કૃત્યમાં પાર પડીએ.

દુખસેન—આપણી ક્યાં ના છે.

(બંને ગુમાનસિંહને મકાને જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—લંબાવતી પ્રધાનશુભું મકાન.

પાલ—પ્રધાનજી, સિપાઈ અને પાછળથી માણેકચંદ.

પ્રધાનજી—આજ કાલ ગુમાનસિંહ ઘણો ફાટ્યો
છે. હજી તેની નાની ઉંમરમાં મારી સામે ફૂરતાએ વર્તે
છે તો મોટપણે શું નહિ કરે ? “ કેહેવત છે કે પૂર
પેહેલાં પાળ બાંધવી.” તો તે નિયમ પ્રમાણે મહારાજને
આડું અવળું સમજાવીને તેનો ઘાટ ધડાવી નાંખું. પણ
શી રીતે કરવું તેનો કાંઈ સૂઝકા પડતો નથી. (વિચાર
કરી) ઠીક ચાલ આવ્યું. મહારાજને એવું સમજાવું કે
કે, ગુમાનસિંહ શેહેરની સ્ત્રીઓ પ્રત્યે ફૂરતાએ વર્તે છે,
જેથી મહારાજને દ્વેષ આવ્યા વિના રહેશે નહીં. અને
જ્યારે તેના ઉપર દ્વેષ આવશે ત્યારે તેને કાંઈક પણ
શિક્ષા આપશે, પણ આ બાબતનો એકાદ ખોટો દાખલો
કરું, અને તેમની સમક્ષ આ ફરીયાદી થાય તો વધારે
હિચકીત છે. તેને માટે નગરશેઠ માણેકચંદને બોલાવું.

(સિપાઇને હાંક મારે છે, અને તે આવે છે.) માણેકચંદ શેઠને બોલાવી લાવ. તેને કેહેવું કે તમારું જરૂરીનું કામ છે.

સિપાઇ—જેવી આગા. (માણેકચંદ શેઠને જમને બોલાવી લાવે છે.)

પ્રધાન—શેઠ પધારો.

માણેકચંદ—હસીને) એ હું હું!!! પલાડેયાકોડજી.

પ્રધાન—શેઠ તમારું એક જરૂરનું કામ છે. મને ખાત્રી છે કે તે પાર પાડશેજ.

માણેકચંદ—એમાં કાંઈ ફેડ. સોડ વાસને એક રટી ટમાડુ અમાડુ એકજ છે ના ? માડા જેવું ફડગાવો.

પ્રધાન—શુભાનસિંહ મારાથી આડવાઈથી આવે છે માટે તેનો ઘાટ ઘડવાનો છે.

માણેકચંદ—માડી પાસે તડવાડ બડવાડ નહીં. નકડતો શુભાનસિંહ જેવા બે ચાડનાં માઠાં ઉડાવી ઉઠે.

પ્રધાન—શેઠ તેમાં તરવારનું કામ નથી. ફક્ત મહારાજને એટલું કેહેવાનું છે કે મારા કાંકાની છોકરી પાણી ભરવા જતી હતી, તેની શુભાનસિંહે છેડ કરી. આથી અમે બધા મહાજન એકઠાં થઈ આ ગામ છોડી ખીજે મામ વસવા જઈશું. નહિતર અમેને કંઈ પણ ન્યાય આપવો જોઈએ.

માણેકચંદ—ઈજના? એમાં કાકા બાકાની છોકડી શું કડવા, એ માડા પંડની પંડની ! હવે કેમ બડોબડબડ કે નહીં?

પ્રધાન—બસ છે. મારા જેવું કામ કાજ કેહેવું.

તમારે કોઈ વાતની શીકર રાખવી નહીં.

માણેક૦—અને માડા જેવું કેહેટાં ટમાડે કાંઈ ચીંટા કડવી નહીં. હ્યો છે ડગ.

પ્રધા૦—પધારો (શેઠ જાય છે.) કામ તો મન વાંચ્છીત થયું. કચેરીમાં જવાનો પણ વખત થયો છે, મારે ભોજન કરી જવાનું કરું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ ને.

સ્થળ—ત્રાંખાવતી. ગુમાનસિંહનું મકાન.

પાત્ર—ગુમાનસિંહ.

(સુખસેન અને દુખસેન તારા પીતાને મારી ત્રાંખાસેન ગાદીએ બેઠા છે, એવું કરી ગયા બાદ.—

ગુમાનસિંહ—હા દેવ ! ! આજ દીવસ સુધી મને કંઈજ ખબર પડી નહીં. નહીંતર એ દુષ્ટને માર્યાવિના રહેત? અરે! મારા જીવતરને ધીક્કાર છે. આટલા દીવસ મેં રમતમાંજ ગાળ્યા, પણ મારા પત્રી પીતાજીને હણીને ગાદીએ બેસનાર સામે વૈર લેવાનું કામ કર્યુંજ નહીં? અરે! હાં સુધી મારી ક્ષત્રી જાતને, મારા જાળને અને તેજને ધીક્કાર છે. ધન્ય છે મીલ સુખસેનજ કે તમે મને આ વાતથી માહેતગાર કર્યો, નહીંતર મને ખીલકુલ ખબર પડતજ નહીં. વળી મારા પ્રીય મીલ દુખસેને મને કેટલું જ કાલરોજ તમારે વિષે મહારાજાને પ્રધાનજી છાની વાતો

કરતા હતા, માટે ચાલ કચેરીમાં તો જાઉં, ત્યાં શું થાય છે? ત્યાર પછી મારા વિચાર આગળ ચલાવું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—લંબાવતી, રાજ્ય કચેરી.

પાત્ર—લંબાકસેન, પ્રધાનજી, ચોખદાર, પાછળથી
ગુમાનસિંહ, કંચનીઓ અને માણેકચંદ
તથા સિપાઈ વિગેરે.

ચોખદાર—ઘણી ખમા માહારાજા ધિરાજ આસને
કદમ આગ્રુસે આગ્રુસે નીધા રખીયે મેહેરખાન. (પ્રધા-
નજી વિગેરેની સલામ લેતાં રાજા સિંહાસન ઉપર બેસે છે.)

કંચનીઓ— રાગ—

(નગરીકો પીતા હો ગોપીચંદા-એ રાહ.)

ધર્મ ધુરીધર હો જગ પાલન. ટેક.

દયા દાનમાં રૈયત આપતી;

વર્તે છે દીન રાત. હો જગ૦

રાગ સમાન રાજ્ય ચલાવો,

પ્રજા હીતેચ્છુ કરો કામ. હો જગ૦

ગૌ આહ્વાણ પ્રાંતપાળ પ્રતાપી;

હીયે કંચનીઓ સલા-મ. હો જગ૦

લંબાકસેન—પ્રધાનજી આ કંચનીયોના મધુર
સ્વરના ગાયનથી હું ધણો ખુશી થયો છું; માટે ખજાના.

માંથી હુમેશના નિયમ કરતાં પાંચસો સોના મોહોર વધારે આપી ખુશ કરો.

પ્રધાનજી—જેવી મહારાજની આજ્ઞા. (સોના મોહોર લેઈ આવી કંચનીઓને આપી વિદાય કરે છે.) મહારાજ આપની પાસે જે વાત કહી છે તેનો શું વિચાર કર્યો ?

લંબક—મને તે વાત ઉપર પુરતો ભરોસો આવતો નથી. અરે ! એ બાળક ગુમાનસિંહથી તેવું કામ કદી થાય નહીં.

પ્રધાન—આપ કહો છો તે ઠીકજ છે, પણ કાલ સાંજે મારે ઘેર નગરશેઠ માણેકચંદ આવ્યા હતા. તેણે મને કહ્યું જે મારા કાકાની છોકરી પાણી ભરવા જતી હતી. તેની ગુમાનસિંહે છેડ કરી, આથી હવે હું બધા મહારાજની સહી લઈ આ ગામ છોડી બીજે ગામ તેઓને સાથે લઈ વસવા જઈશ. આ બાબત તમારે રાજાને કેહેવું, જે કંઈ ન્યાય આપશે તે અહીંયાં રહીશું નહીં તર બીજું તો છેજ. મહારાજના કાકાનો દીકરો થાય માટે ફરીયાદ કરવા જતાં મને બોઠપ લાગે છે. આવી રીતે તેણે કહ્યું, પછી હજુરની જેવી મરજી.

ત્રંબક—(ગુસ્સે થઈ) અરે ! દુષ્ટ ગુમાન તેં આ કૃત્ય કરવા માડ્યું ? હું બચ્ચતો હતો જે બાળક છે, પણ ખરે નિયજ. પ્રધાનજી, માણેકચંદ શેઠને બોલાવો ?

પ્રધાન—જેવી આજ્ઞા. (માણેકચંદ શેઠને બોલાવવા)

સિપાઈ મોકલે છે.)

ગુમાનસિંહ—(ગુમ રહી આ તમામ વાત સાંભળ્યાથી) અહા ! આ શો બુલમ ! માણેકચંદશેઠ કોણ ? તથા તેના કાકાની છોકરી કોણ ? તે હું બીલકુલ જાણતો નથી. પણ યાદ રાખજે પ્રધાન તારું માથું આ સમશેરથી છેદી પૃથ્વી ઉપર પછાડી લાત મારું ત્યારેજ મારું નામ ગુમાનસિંહ. હવે શું થાય છે તે જોડું તો ખરો. (એમ કહી બનતો બનાવ સાંભળે છે, અને માણેકચંદશેઠ આવી સલામ કરી ઉભો રહે છે.)

ત્રંબક—કેમ શેઠ આ બધી વાત ખરી છે ?

માણેકચંદ—ખડી નહીં તો ખોતી ? વાળડ હયાને ચીમરાં ખાય, ને સોનું કાન ટોડે, ટેની ફરીયાડ ક્યાં કડવી ? ટો માડા સાબ મેં મારી પંડની નજડે ટવડક ટવડક જોયું છે બીજું હોય તો માનું પણ નહીં.

ત્રંબક—[ક્રોધચુકત] રાગ-ઈંદરસલાની ગજલ.

હું છતાં પ્રભ મારીરે રીખાય શું,

કેમ પ્રભપાળ રાય કહેવાઉં હું.

મળે નહીં ન્યાય ત્યારે શાનું મારું રાજ,

સખ તેને આપવા કરું હું આજે કાજ.

ગુમાનનું ગુમાન ઉતારું હું જ્યાહરે,

ક્ષત્રી શૌર્ય સુત કહેવાઉં ત્યાહરે.

બાતુ થયો મહારો થયુંજ તેથી શું,

પણ મમ પ્રભ દુઃખી થવા નહીં દ.ઈ

(૧૫)

માણિક—એમાં કંઈ ફેડ? એમ જતાં, હવે જડો, બડ.

ગુમાન—અરે ! તું શું મા'ઈ ગુમાન ઉતારીશ ? તારા કે-
વા હાલ થાય છે તે તું જોઈ લેજે. (એમ કહી
જાય છે.)

ત્રંબક—શેઠ તમે ઘેર જાઓ, આ બાબતનો યોગ્ય બંદો-
બસ્ત કરું છું.

માણિક—બહુ સાડું. (જતાં જતાં સ્વગત.) જોઈટો કડો
ને જોઈટો મડો, ટેમાં માડા બાપતું શું જશે.

ત્રંબક—પ્રધાનજી હવે સાંજ પડવા આવી છે, માટે આ
બાબતનો બિચાર કાલ ઉપર રાખી કચેરી બર-
ખાસ્ત કરો.

ચાંબદાર—કચેરી બરખાસ્તપેં નીધા રેખીયેં મેહુરબાન.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી. ગુમાનસિંહનું મકાન.

પાત્ર—ગુમાનસિંહ, સિપાઈ, પાછળથી સુખસેન અને દુખસેન.

ગુમાનસિંહ અહા? ઈશ્વરની ગતિ ન્યારીજ છે. હું એમ
સમજતો હતો જે ત્રંબકસેન મા'રો બાઈ છે
અને તેનાથી વફાદારીથી વર્તવું, પણ તેથી ઉલટુંજ
ઐટલે તે મા'રો કદા શત્રુ. અરે યાદ રાખજે ત્રંબક-
સેન તારું રૂધીર મા'રી ચમકતી અને તૃષાતૂર થયેલી
સમશેરને પાઈશ, તારી સ્ત્રીને મારે સ્વાધીન કરીશ,

અને તારા પુત્ર પુત્રીને રીબાવી રીબાવીને મારીશ, લારેજ માંરા પીતાનું વૈર વળશે ને તે લારેજ સ્વર્ગે જશે, ત્યાં સુધી નર્કમાંજ. (વિચાર કરી) આ બાળતળી સદાયતા લેવાને માંરા પ્રીય મિત્રને બોલાવીને આજનીજ મધ્ય રાત્રીએ તેનો ઘાટ ગડી નાખું. સિપાઈ માંરા વાહલા મિત્રો સુખસેન અને દુખસેનને બોલાવી લાવ.

સિપાઈ—બહુ સાર (એમ કહીને જાય છે અને બોલાવી લાવે છે.)

સુખસેન—કેમ બાઈ આ વખતે બોલાવ્યા ?

દુખસેન—શું આજ્ઞા છે તે કહો.

શુમાન—મિત્રો તમે જે જે વાતો કરતા, તે માંરા માનવામાં આવતી નહીં. પણ ખરે તેમજ થયું. હવે હું માંરા પીતાનું વૈર લેવા ધારું છું, તેમાં તમારો શું વિચાર છે? તે કહો.

સુખસેન —આપ જેમ કહેશો તેવી રીતે વર્તવા આ સેવક તૈયારજ છે.

દુખસેન—હાજતો, મિત્રનો એજ ધર્મ છે.

શુમાન—તાર તમારો હથીયારો લઈ અહીં જલદી આવો. આજનીજ મધ્ય રાત્રીએ તેનો નાશ કરી રાજ્ય આપણે સ્વાધીન કરવું. તમોને પ્રધાનપદ અને દુખસેનને સૈનાધિપતિ કરે, લારેજ મારું હિઝળતું લોહી શાંત પાય.

સુખસેન } —જેવી આશા. (એમ કહી જાય છે.
દુખસેન }

શુભાનં—પરમેશ્વર જે કરે તે સારાનેજ માટે.

રાગ દુમરી.

તખદીર ખુલ્યું હવે મારું રે, (એ વાર.)

કામ થાય છે સહુ મન વાંચ્છીત,

ગર્વ તેનો હું ઉતારું રે. તખદીરં

રાય પ્રધાનને મારી નાંખીને,

રાજ્ય લઈ લઉં સારું રે. તખદીરં

(સુખસેન, દુખસેન આવે છે.) કેમ બાઈ આવ્યા કે?

સુખસેન—એમાં વળી વાર લાજે !

શુભાનં—ઠીક ચાલો. (સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી-રાણીવાસ.

પાત્ર—કમળાક્ષી, ચંદ્રકળા—ત્રંબકસેન, પાછળથી

કમળ અને કાન્તા.

(રાજાને આવવાને વીલંબ થવાથી રાણી શોકાતુર થાય છે જેથી)

ચંદ્રકળા—બાઈ સાહેબ, એમજ ચાલે. રાજા છે.

કોઈ દિવસ વેહેલાને કોઈ દિવસ મોડા.

કમળાક્ષી—દાસી તેં કહ્યું તે વાજળી, પણ પ્રા-

ણનાય સૂર્ય અસ્ત થયા સુધી કોઈ દિવસ રોકાતા નથી.

તેમ છતાં આજે બપોરે હું શયનમહમાં હતી ત્યારે ધણું

નઠારાં સ્વપ્નાં આવતાં હતાં. તેથી મારા ધારવા પ્રમાણે
પ્રાણનાથ કંઈ સંકટમાં હોય, અથવા કંઈ ખરાબી થાય
એવું મને ભાસે છે. આથી.

રાગ આશાગોડી.

વિહ્વળ મન મુજ થાયે, સુણુરે દાસી વિહ્વળ મુજ મન થાયે. ટેક.
સ્વપ્નું આજે આવ્યું નઠારું, જેથી દિલ ગભરાયે. સુણુરે.
માન શુકનથી નરથું થવાનું, ચીન્હો એવાં જણાયે. સુણુરે.
કાંતો આકત આવે રાજ્યે, કાં તૃપ સુત દૂર જાયે. સુણુરે.
તેથી વન્હી પ્રગટયો અતર, કેમે નવ તે યુઝાયે. સુણુરે.
નાથ નિરંજન દેજે સંહારી. કટ જે દિલમાંહી થાયે. સુણુરે.

રાગ કલ્યાણ.

ચંદ્રકળા— (હાગગ્ગ શું કરો સાહસ આ-એરાહ.)

આમ વિભ્રમ મતી કરો ન બાઈ, રેહેવું સદા ધીર ધારીરે. ટેક
સારું નઠારું પ્રભુ કરનારો, શીદને રેહેવું ચીંતા કારીરે. આમ.
સ્વપ્નું કોદિ સાચું ન હોયે, ગ્રહો એવી મતી દિલ વારીરે. આમ.
રક્ષા કરશે પ્રભુ એ દયાળુ, માટે ધ્યાન રાખોને મુરારીરે. આમ.

તેપથમાં—તીલા રખીયે મહેરબાન.

ચંદ્રકળા—લ્યો બાઈસાહેબ પ્રાણનાથ પધારે છે.

કમળાક્ષી—દાસી, હું પ્રાણનાથની સેવામાં રહું છું.

અને તું પાકશાળામાં જઈ ભોજનના થાલ તૈયાર કરાવ.

ચંદ્રકળા—બહુ સારું બાઈ સાહેબ.

(જાય છે. અને રાજ આપે છે.)

કમળાક્ષી—મારા જીવનહાર પ્રાણપતી, આજ આ-

ટલી બંધી વાર કેમ લાગી? અને આપનો અહેસા રોશન કેમ છે? આવું જોઈ મને કંઈ ધીરજ રહેતી નથી.

લંબકસેન—પ્રાણ વલભા. તું દીલગીર થામાં. ભાઈ ગુમાનસિંહની લોકો પ્રત્યેની કુરનજરની તપાસમાં પ્રધાન સાથે ગુંથાયો હતો એટલે અવેર થઈ.

કમળાક્ષી—તેમ હોય તો તે દુષ્ટને કંઈ સજા આપવી જોઈએ. (એટલામાં કમળ, કાન્તા પ્રવેશ કરે છે.)

લંબકસેન—મારા બહાલા પુત્ર પુત્રી કેમ નીશાળે જઈ આબ્યા?

કમળ } —હા પીતાજી.
કાન્તા }

કમળ—એન કાન્તા તમે જે હીરનું જાડ બનાવેલ છે, તે બતાવશો?

કાન્તા—ચાલ ભાઈ મારી પેટીમાંથી કાઢી બતાવું.
(પેટી ઉઘાડી બતાવે છે.)

કમળ—એન આ મારા શયનગ્રહમાં રાખવા આપશો?

કાન્તા—હા ભાઈ મારે માટે વળી બીજું બનાવી-લઈશ, પણ પીતાજી ઉદાસમાં કેમ છે? ચાલો આપણે મા-ને પુછી માહેતગાર થઈએ. (મા પાસે જાય છે.)

કાન્તા—માડી મારા બાપુ આમ કેમ છે?

કમળ—(અરે વિમળબા ન અજાણ થાઓ—એ રાહ.)

ધ્યારા પીતા દીલગીર થાઓ શું કામ;

જોઈ મુખ જોવું રહે નહીં હામ.

કદી દુખ આવે તોપણ શું થયું;

એકાએક તુર ઉડી ક્યાં ગયું.

જતાં હું દુખી થાઓછો તમે તાત;

જણતી લાગે ત્યારે તો મુજ માત

વળી મારી આ સમશેર જુઓ જે કાઈ શત્રુ પેદા-
થયો હોય, તો તેનો સત્તર આ વડે નાશ કરે.

(હોલીયો નીરખી જોધયા કટારી આ—એ રાહ.)

બાપુ નીહાળી જુઓ, જેરી સમશેર આ. ટેક.

જેર ભરેલી, બહુ છે ઘેલી, નંજરે પેહેલી. બાપુ.

છે ચક ચકતી વિજ્ય કરતી, બહુ મલકતી;

સરસર કરતી મ્યાન નીકળતી, દળમાં ફરતી. બાપુ.

પ્રાણ બચાવે દળમાં ફાવે, ધીર ધરાવે;

શત્રુ સાથે શોર મચાવે, ન્ય કરાવે. બાપુ.

ત્રંબકસેન—મારા બહાલા મુત્ર, મારી આંખોના તા-
રા, દુખતો કાંઈ નથી. પણ એટલુંજ કે, રાજા ઉઠી પ્રજા-
ને દુઃખ દેતો એ રંક પ્રજા કોની પાસે ફરીયાદ કરવા બ-
ય? તે મુજબ ભાઈ ગુમાનની સોકા પ્રત્યેની, કુર નજરની
ફરીયાદ આવવાને લીધે.—

કમળ—અહો ! એવું તે પ્રજા દુઃખદાયક શું કા-
મ કર્યું !

ત્રંબકસેન—આપણા નમરશેઠ માણેકમંદના ઢાકા-
ની છોકરી ઉપર બદ દયાનત.

કમળ—અરે ! જો એમજ હોય, તો તે દુહો સ-

જા કરવી જોઈએ. કારણ કે “ રૈયત તો રાજા અને રા-
જા તો રૈયત ” વળી રાજાનો મુખ્ય ધર્મ એ જે પ્રજાનું
પાલન પુત્ર માફક કરવું.

અંદ્રકળા—(પ્રવેશ કરીને) બાઈ સાહેબ આપના
કક્ષા મુજબ ભોજનના યાજ તૈયાર કરાવ્યા છે.

કમળાક્ષી—પ્રાણનાથ વખત ઘણો ગયો છે, અને
ભોજન પણ ઠરી જશે.

વંખડસેન—પુત્ર પુત્રી આસો પાકશાળામાં જઈ ભો-
જન કરીયે. ભોજન કીધા પછી સ્વપ્ન ગ્રહમાં વાતો કરશું.
(સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી રાજ્ય મેહુલનો રસ્તો.

પાત—ગુમાનસિંહ, સુખસેન, દુખસેન અને સીપાઇઓ.

ગુમાનસિંહ—લાગે છે તો શાન્ત.

સુખસેન—ત્યારે આપ જે કામ સોંપો તે કરવા
હાજર છઈએ.

દુખસેન—ભાઈ પ્રધાનશ્રીનું કેમ વીસરી જાઓછો?

ગુમાનસિંહ—સાબાશ ઠીક થાઈ આપી. તેને તો
પેહેલેજ સ્વર્ગે પહોંચાડવો. તેના વિના ત્રંખડસેનને આવકા-
ર કોણ દેશે?

સુખસેન—હા ચાકરી કરવા જોઈએ.

દુષ્સેન—પ્રધાનનો એજ ધર્મ છે.

ગુમાનસિંહ—દુષ્સેનજી, બે સિપાઈને સાથે લઈ પ્રધાનજીનું કાટલું કરી આવો.

દુષ્સેન—બહુ સારું મહારાજ. [જાય છે.]

ગુમાનસિંહ—સુષ્સેનજી, બહાર જે મેહેલના રક્ષણ માટે સિપાઈ બેઠા છે, તેને કતલ કરી અંદર નોંઈ આવો કે રાજ અને રાણી સુઈ ગયાં છે?

સુષ્સેન—બહુ સારું [એમ કહી જાય છે.]

ગુમાનસિંહ—પરમેશ્વર જે કરે તે સારાનેજ માટે જ્યાં ! મારી બધી ધારણા આજ પાર પડવાની તેની રાણી અને પુત્ર પુત્રીને એવું દુઃખ દઈ કે તે પણ તેની નાનીને સંભાળે.

સુષ્મ—આપના કહ્યા મુજબ સિપાઈને મારી અંદર ગયો, તો તેઓ ભર નિદ્રામાં છે. માટે ચાલો કામ સિદ્ધ કરીયે.

ગુમાન—આપણે તો તૈયારજ છઈએ.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી. રાણી વાશ.

પાત્ર—ગુમાનસિંહ, સુષ્સેન, સિપાઈઓ, કમળાક્ષી, ત્રંબકસેન, પાછળથી કમળસેન અને કાન્તા વિગેરે.

ગુમાન—(તલવાર ખેંચી રાજનું મસ્તક કાપતાં)

લે દુષ્ટ જમપુરીનો રસ્તો પકડ.

કમળા—[ધોંધાટ થવાથી ચમકી ઉઠે છે] અરે! આ કોણ ! [રાજાનું મસ્તક કપાએલું અને ગુમાનસિંહને ઉભેલો જોઈ] હરહર શંકરા !! આ શો જીવન !! શો કોપ !!! અરે ! ઘાતકી હૃદયના દુષ્ટ ગુમાન તારા મોટા ભાઈ-પર તારી ઝેર જેવી તલવાર ઉપાડતાં તારો હાથ થડ મુળ-માંથી કેમ તૂટી પડ્યો નહીં ! હાથ ! તને મેહેલની અંદર આવતાં કાળોત્રો કેમ નડસ્યો !! અરે ! તેણે તારું શું બગાડ્યું હતું ! અરે મેહેર વિનાના તારું હૃદય દયાહીન કેમ થયું ! દુષ્ટ તને આજ દિવસ સુધી પુત્રની પેઠે જાતની પાળ્યો, અરે ! દુધ પાઈને વિપધરને ઉછેર્યો ! તારાં મા-બાપ તને વીશ દિવસનો મેલી મરી ગયાં હતાં. હાથ જેણે ઉછેરી મોટો કર્યો તેનેજ મારતાં તને શરમ કેમ ન થઈ ! હજી તારું કાળું મોઢું કરી ઉભો છો તે પથ્થર થઈ પડી કેમ નથી જતો. અરેરે ! (એમ બોલતાં મુછાગત થાય છે.)

ગુમાન—પ્રીયા દીલગીરી છોડી દે. અને આ પ્રે-મરૂપી જળના ત્રપાતુર થયેલ દાસને પ્રીતિપાન કરાવ.

કમળા—દુર રહે દુષ્ટ. તારા અપવિત્ર હાથ મને નહીં અડાળ.

ગુમાન— રાગ ભેરવી.

શશી વદની તું, અરે નારી. (જે વાર)

તુંજ રૂપ ચંદ્ર તેજ, માટે જાઉં વારી;

કમળ નયની મારી, નયન કટારી;

(૨૪)

લાગી લગની મને તારી, પ્યારી દિલ ધારી. શશી.
જળ સાથે મીન જેમ, ચક્રારને ચંદ્ર એમ;
તુજ સાથે થયું તેમ, બપૈયોને મેહ વારી;
લાગી લગની મને તારી, પ્યારી દિલ ધારી. શશી.

કમળા૦—

રાગ દ્વીંડી.

છોડ એ નાદાન છોડ દુષ્ટ જારી,
પાપી શીદને મનુષ્ય દેહ ધારી;
માતૃ તારી છું હું જોને તું વિચારી. છોડ.
જેષ્ટ બ્રાતૃ નાર દુષ્ટ છઠું તારી,
મતી કુર તારી દેને તું વિસારી;
દ્રષ્ટી કર મુજ બણી અરે દયાળી. છોડ.
ઓ અનાથ નાથ રહાય કરો સારી,
દીન દાસીને લીયોને ઉગારી;
કરો રક્ષા દીનાનાથ દુષ્ટ મારી. છોડ.

ગુમાન૦—

રાગ-ખમાચ-ચતુરંગ.

ઓ ચતુર નાર દિલમાં વિચાર,
દિલ સાથ કરાર કર જોડ પ્યાર;
કરી હઠ નહીંજ તરછોડ મને. ઓચતુર.
દંપતી લગાર મુજ મુખ નીહાળ,
તજ ખાર પ્યાર જીવથી લગાડ;
ઓ સુદર નાર નહિં છોડું તને. ઓચતુર.

[એમ કહી અડકવા નય છે.]

કમળા૦—[છેટી હટી જઈ] બસ ચંડાળ બસ હું

તને કહી કહીને થાકી જે પ્યારી કહી નહીં જોલાવ, પ-
ણ માત્ર યા ભગિન કહી જોલાવ. અરે! એવાં કટુ વેણુ મને
શા માટે સંભળાવે છે.

રાગ—સિંહાનો કનરો.

(આમ મને શીદ પાપી સંતાપે એ રાહ.]

આમ કટુવેણુ શાને કહાવે, શરમ જરા દિલમાં કેમ નાવે ટેક.
જીવ્યા તારી પ્યારી કેતાં, દીનતા નાથ પ્રભુજ કપાવે. શરમ
કામ તણે વશ થઈને મૂરખ, ભામની ભયથી શીદ રીગાવે. શરમ
કડુ તજ દે માત્ર સમજરે, શીદને અમથો શોર મચાવે. શરમ

ગુમાન—

રાગ

[સ્વારી કરી ચાલાક અશ્વપર—એ રાહ.]

નહી એમ પ્યારી, ફલહન મારી, પ્રીતી રૂપી પાતું પારી;
રહીને, કહીને, મહીને, ભયને, યા પટરાણી તું મારી.
તુજ વિષે મુજ મન રહ્યું છે, તુજને આખી સરદારી;
જડશે, મડશે, પડશે, ટળશે, દુખ માહેર એ મારી.
પ્રેમ ચક્ષુથી જો તું મુજને, વિનતી મારી સ્વીકારી;
ખળથી, કરથી, સરથી, જરથી, મન રીઝાવું તુજ પ્યારી.

કમળા—અરે! પાપી તારા પથ્થર જેવા શબ્દથી
મારું હૃદય ક્ષીણ થાય છે. હાય! પ્યારી કેતાં તું ઢળી કે-
મ નથી પડતો!!! તારી જીભના કકડા કેમ નથી થતા!!!
તું ઉભો ને ઉભો અવનીમાં કેમ નથી દટાતો!! હું તારી
માત્ર સમાન તેને તું પ્યારી પ્યારી હર વખત કહ્યા કરે
છે.!! દુષ્ટ વિચાર!! વિચાર!!! તું નક્કી સમજજે, કહી

આકાશના તારા આકાશને છોડી પૃથ્વીએ પડે, સૂર્યનું હૃદય પશ્ચિમમાં થાય, ચંદ્રસ્યામ થાય, પહાડો જમીન દોરત થાય, સમુદ્ર મર્યાદા મેલી દીએ, પૃથ્વી રસાતાળ ગાય, મારા શરીરના અવયવો છુટા થાય, તોપણ આ સતી ક્ષત્રાણીના હૃદયમાં પ્રાણ છે બલકે હાલવા ચાલવાની શક્તિ છે, ત્યાં સુધી તારે તાબે થવાનીજ નથી.

ગુમાન—મુખસેનજી તેના પુત્ર પુત્રીને અહીં લઈ આવો. તે પાપણીની નજર આગળ તેઓનો વધ કરીશ ત્યારે એ ટૂંકીલી સ્ત્રી માનશે.

મુખ૦—જેવી આજ્ઞા. [એમ કહી જાય છે]

કમળા૦—અરે ! દુષ્ટ મારા બહાલાં પુત્ર પુત્રીએ તારું શું બગાડ્યું છે. [એમ કહી મુઠ્ઠાગત થાય છે]

કાન્તા—[પ્રવેશ કરીને] અહા મારી બહાલી માને શું થયું? માડી તું આમ રડે છે શા માટે તને કોણ રડાવે છે? મારા પીતાજી ક્યાં ગયા છે?

કમળા૦—હો બેન શું !! [ગુમાનસિંહ તરફ જોઈ કાકા તમે આમ તલવાર ઉઘાડી કરી કેમ ઉભાછો? અને આ રૂધીરથી તમારાં કપડાં કેમ ભરાઈ રહ્યાં છે?

કમળા—(સાવધ થઈ રડતે રડતે) મારા જીવનહાર પુત્ર પુત્રી તમારા પિતાજીને આ કાળમુખ નિર્દય ચંડાએ મારી નાંખ્યા.

કમળા—[ક્રોધાયમાન થઈ.]

રાગ પીલુ તાલ કેરબો.

(હળુ ક્ષત્રી લોહી વયુમાંય—એ રાહ.)

અરે દુષ્ટ કીધુ શુ એ કર્મ;
 હણ્યા વિના હવે ન મૂકરે; ટેક.
 હવે સમજ્યો છું બધો મર્મ. હણ્યા.
 મારી તાત કીધો ઉતપાત. હણ્યા.
 અને દુખ દીએ મુજ માત. હણ્યા,
 એને ગણેછે વિના આધાર. હણ્યા.
 કુર કર કંઈક વિચાર. હણ્યા.
 બાળ છું પણ કેશરી જાણુ. હણ્યા.
 શાને ગર્વિષ્ટ બોલે તું વાણુ. હણ્યા.
 લઈશ પ્રાણુ તારો વ્યભિચાર. હણ્યા.
 ત્યારે મ્યાન થશે તલવાર. હણ્યા.

(એમ કહી મારવા જાય છે, ત્યારે સુખસેનજી પકડી લીએ છે.)

ગુમાન૦—સુખસેનજી તેના હથિયાર લઈ, બાંધી લ્યો.

સુખ૦—બહુ સારું મહારાજ.

કાન્તા—રડ્યાએમ તે મારા ભાઈને ક્યાં બાંધનાર છે.

ગુમાન૦—આ છંછુદરતું પણ તેમજ કરો. (સુ-ખસેનજી બંનેને બાંધી લે છે)

કમળ૦—અરે દુષ્ટ!! આ ક્ષત્રી અમ્યાના કામ છે?
 અરે! આ ક્ષત્રીનો ધર્મ છે? જો તું ક્ષત્રીનો અમ્યો હોય,
 તો નીકળ મેદાનમાં તારા દિલમાં છાપ બેસાડું આ શુદ્ધ
 રત્નપુતાણીનો સિંહ પુત્ર મળ્યો હતો.

ગુમાન૦—સુપ ઝાઝી લતરી નહીં કર. તારે પલુ તારા પિતા પાશે જવું છે કે શું?

કમળ૦—અફસોસ ! ! ! કે મને બાંધી લીધો. ન હોતર બતાવું જે મારે જવું છે, કે તારે.

ગુમાન૦—ઓ નિદંય હઠીલી સ્ત્રી, તારે હવે માનવું છે; કે નહીં?

કમળા—(સાવધ થઈ) મારા બહામાં પુત્ર પુત્રી આં મયાં ! ઓ ! મારા પ્રાણ તમે ક્યાં છો? (ગુમાનસિં-હને બેઠી.) અરે ! ઘાતકી, ચંડાળ, દુષ્ટ તું હજી જીવે છે! પલુ યાદ રાખજે કે આ સતી ક્ષત્રાણીના હૃદયમાં પ્રાણ છે, ત્યાંસુધી તારે તાબે નહીં જ થાય.

ગુમાન૦— રાગ—તીલાનો.

સિપાઇઓ મારા જલ્દી તમે આવોરે. [મે વાર].

માને નહીં મુઠ નારી, પુત્ર લઈ જાઓ તેનો વન લાવો મારી;

છોડે હડ નહીં, દૂર જાઓ લખ, પુત્રી સાથે જખ;

હાથે ચઢી, છોડા નહીં, નાશે નહી, મા—રોરે. સિપાઇઓ.

આ પાપણી સ્ત્રીના પુત્ર પુત્રીને ઠાર કરવા માટે જી-ખસેનજી સિપાઇને સોંપી દીધો, અને તમે મેઢેલના દર-વાજમાં રહો.

મુખ૦—જેવી આશા. [કમળ કાન્તાને લઈ જાય છે.]

કમળા૦—(રડતે રડતે) અહો જગકર્તા કરણાણુ પ્ર-ભુ એવડા મોટા મેં તારો શું અપરાધ કર્યો છે? હે પતી!!! અરે પુત્ર પુત્રી!!! મારા જીવનહાર ! ! મારી જીવનદોરી .

મારા દુઃખના વિસામા !! તમે તમારી રાંકડી માને ની-
રાધાર કરી કેમ ચાલ્યા ગયા !! હાય !! હાય !!

(તેરેા મદન જો ગોપાલ-એ રાહ.)

(મુને છોડીરે (બે વાર).

રે હાય હાય પ્રાણુ જય જીવનહાર બાળુ છોડી મુનેરે ટેક.
દુષ્ટ વીઠારી જોને વિચારી, બુદ્ધિ ફરી કેમ તારી;

બાળુ સુતાને મારવા ઈચ્છે, કુળના વિનાશી. હાય પ્રાણુ.

ઓ દુષ્ટ નિદાનના ધાતકી ગુમાન તું તારો હઠ નહીં
છોટે? અને તારી રાણી કરવા પ્રારે છે? તો અહીં આવ.

ગુમાન૦—[સ્વગત] ભાગ્ય ઉધડયું ખરું, આમ
કયાં સિવાય માનત? (પ્રકાશ) પ્યારી તૈયાર છે તાબેદાર
(એમ બોલી પાસે જાય છે. એટલે રાણી તેની છાતીમાં
પાડુ મારી મેહલની બારીએથી પડી પ્રાણુ લાગ કરે છે.)
ચરે રે !! બારીએથી પડી? મારા પ્રાણુ !! મારા જીવન-
હાર !! [એમ કહી દોડા દોડ કરે છે. (પણ મૃત્યુ પા-
મેલી જોઈ નિરાશ થઈ.) સુખસેનજી.

સુખસેન—[પ્રવેશ કરીને] આત્મા મહારાજ.

ગુમાન૦—નગરશેઠે પ્રધાનના પક્ષમાં ભળી, ત્રંબ-
કસેન પાસે બોટી ફરીયાદ કરી હતી; માટે તેને પણ કંઈ
શીક્ષા આપવી જોઈએ. ચાલો ત્યાં જઈએ.

સુખ૦—પધારો મહારાજ.

[બંને જાય છે.]

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી નગરશેઠનું ઘર.

પાત્ર—માણિક્યંદ, પાછળથી શેઠાણી, ગુમાનસિંહ,
સુંખસેન વિગેરે.

માણિક૦—(સ્વગત) ભાડી અવડી ઠમ. જોયા જેવી
અવડી ઠમ. અવડી ટી કંઈ અવડી? મહારાજા ટંબકસે-
નનું વગડ વાકે ને વગડ અપડાડે મેઠ કડી ડીધુ
ને પડઢાનનું પણ ટેમ હતું. થીક, પણ ટેનામાં તો
નામ તેવા ગુણ હોય ના? નામ કમુડયંડ ટેનાથી સાડ
હાય નહીં. પોટાના ડાળનું કમુડીએ મૂળ કાધ્યું. માકું
મેઠપણુ ચલવીને ઓઠેકું ખોભડયું છે. ડાળ ટથા પડધાનને
જેવી રીટે માડયા, ટેવીજ રીટે માડા પણ છપનના રોડીયા
રેવાના; અને ડાખસેજ. ટેમાં ફેડ નહીં. બેબડલ ફેર નહીં.
અડડડ! હવે શું કહું? હેડીના નાઠ? હે થાકોડજી? હે રામ
ચંદડજી હે પડભુ? તાડા વગડ માકું અઠડાપી કોઇ નડી. માડો
હાય ઝાલ જે માડી ડક્ષા કડજે, માડી સડભડા કડવી
તાડા હાથમાં છે. હે રામચંડરજી તાડો આશડો રાખીને
બેયો છઉં. [એમ કહી ગાલે હાથ દમ બેસે છે.]

શેઠા૦—[પ્રવેશ કરી] સ્વામીનાથ તમે ઉદાસમં
કેમ બેઠા છો?

માણિક૦—હાઉં. બેથા છમએ.

શેઠા૦—પણ આવી રીતે મુંઝાઈને શું કરવા બેઠા છો?

માણેક—એથા છઈએ અમઠા અમઠા.

શેઠા૦—તમને અમથા એસતા કોઇ દિવસ જાણ્યા નથી.

માણેક૦—ટાળે જાણીને શું કડવું છે? ટાડી નાનીનું પૂછરું! ક્યાડની લવડી કડયા કડય મુંઝાણા છે? કકડમાં છે બોલટા નહીં? તાડી સગીનું પૂછરું બોલટા નહીં. છીનાડ “ વગડ બોલાવી બોલે ઈ ટાંખીયાને ટોલે. ”

શેઠા૦—બલે ત્રાંખીયાને તોલે રહી, પણ આજ કાઠી હંડા વિચારમાં છે તેમાં ફેર નહીં.

માણેક૦—વડી ! વડી ! વડી ! રાંડ કહું છું બોડમાં

શેઠા૦—બલે તમે ગાજો દીઓ પણ વાત તો કેહેવીજ પડશે?

માણેક૦—એ પડશે તાડો બાપ પડશે તાડી મા પડશે તાડી નાની, રાંડની કહું છું બોડમાં.

શેઠા૦—તમે મને મારી નાંખશે, તોપણ બંધ નહીં થાકું તમે ખરે ખરી વાત ન કહોતો તમને કપુડીયા; ના તથા દુવારકાના સમ છે.

માણેક૦—જેઈ રાંડની કપુડીયાના ટથા દુવારકાના સમ ઈ ડીઢા રાંડની જાટ કંઈ હથીલી.

શેઠા૦—સ્વામીનાથ તમે મુંઝાવમાં, વાત કરો.

માણેક૦—રાંડની માડુ, તાણુ, છોકડાકિતું, મોટ આબું છે.

શેઠા૦—એવું બધું શું છે?

માણેક૦—થીક છે. અમઠો અમઠો ફૂકક નહીં ક-
 ંતો હોઈ. મને પડદાને ઉંદું ચીડું સમજાવી ડાબ પા-
 સે કેવડાવ્યુ કે ગુમાનસીંગે માડા કાકાની છોકડીની લાજ
 લીધી આડી રાજાએ ગુમાનસીંગને યોરો ધરો થબકા ડીદો
 હશે, ગુમાનસીંગને રીસ ચડાથી ડાબ ટથા પડદાને
 ઉકેલી ડીધા. મને પંજુ થોરી ધણી ખીક લાગી છે.

શેઠા૦—સ્વામીનાથ તમે બહુ ખોડું કર્યું, પંજુ બ-
 વિશ્ય બૂલાવે છે. તેમાં ફેર પડે નહીં.

નેપથ્યમાં—સુખસેનજી તે ફૂલને પકડી લીયો.

માણેક૦—સાંભડ્યુ કપુડીયાની માડી માડવાઆવ્યા.
 અડડ ! માડી મા એ માડી ! એ કસદુળ ! માડી મા
 કેમ કડુડે. (આમ બાલતાં ઉભો થવા જાય છે. જેથી કા-
 ચડી નીકળે છે.)

શેઠા૦—તમે અર્ધા ગાંડા જણાવછો. કાચડી તો ખોંસો.

માણેક૦—એ માડી ! કાચડી તો કાલ ખોંસીશ,
 આજટો સંટાડ.

શેઠા૦—સંતાડું પછી, કાચડી તો ખોંસી બ્યો.

માણેક૦—માડી મા કહુંધું ટી સંટાડ. એ રાંડ સં-
 ટાડ. જીવટા હઈશ તો કાચડી તો ખોસવીજ છે.

શેઠા૦—સારે આ પેટીમાં બેસો એટલે તાળું વા-
 સી દઉ.

માણેક૦—(પેટીમાં બેસે છે.) હા હા બેથો હવે
 માતાજી તાડુ દઈ રે.

શેઠાં—અકલ્પતો છાંટો નથી. માતાજી કેહેવાય!

માણેકં—લે બોલો નહીં માતાજી તાડુ વાસીડે.

તાળુ વાસે છે.)

સુખસેન—(પ્રવેશ કરીને.) માણેકચંદ શેઠ ક્યાં છે!

શેઠાં—એતો કાલના કોણુ જાણે ક્યાં ગયાછે? તેની ખબર નથી.

સુખ—બાપ તમે બોલું બોલો છો. તેનો સાદ અમે સાંભળ્યો છે. (એમ કહી ગોતવા મંડી જાય છે ગુમાનસિંહ પ્રવેશ કરે છે. અને માણેકચંદની પુરાએલ પેટી પછાડે છે.

માણેકં—(પેટીમાંથી) હડવે હડવે માડા બાપલા, હું એકલો જ બેયો છઉં. (આથી સુખસેન તાળુ બાંગી તેને બહાર કાઢી ગુમાનસિંહને સોંપે છે)

ગુમાન—અયે દુષ્ટ તેં બહુ ખુરં કર્યું છે, માટે તેની શિક્ષા લે. (એમ કહી બેત્રણ થપડ મારે છે).

માણેકં—એ માડા મેડબાન ઢીરે ઢીરે બહુ લાગે છે. જડવો બહુ ઠંઠ. હવેટો લાજ વડી ગઈ. સો વશાટો નહીં ભુલું. (આવું બોલવું ન સાંભળતાં ગુમાનસિંહ મારવા જાય છે.)

શેઠાં—

રાગ—લાવણી.

(બરથરી બ્રાતા વિચારીને તમે કરો હું ઉપર કોપ—એ રાહ)

કરગરી કહું છું રાયજી મુજ અરજ ધરો ઉરમાંય;

દીસ રેહેમ ધરી, (બે વાર) કરો રક્ષા તેની રાય, કરગરી.

છે અપરાધી (એ વાર) મુજ નાથ ખરા શીરતાજ,
રેહેમ લાવી મુજ ઊપરે ને માફ કરો મહારાજ કરગરી.
નથી વાંક જરી (એ વાર) મમ સ્વામી તણોરે લગાર,
વાંક બધો છે પ્રધાનનો જેણે ઠસાવ્યો અવળો વિચાર. કર.

માણેક૦--બડોબડ છે તેણેજ બડમાવ્યા.

શેઠા૦--લાગું છું પાય (ર) તે ધરો દિલમાં આપ;
દીન ગણીને મુજને કરો ગુનો રેહેમથી માફ. કર.

ગુમાન૦--બાઈ તમારા કરગરવાથી મને દયા આવે
છે. એણે જે કૃષ્ણ કર્યું છે તેના બદલામાં તેનું માથું કાપવું
જોઈએ. પણ તમારે ખાતર મેલી દડાં છું. (એમ કહી જાયછે.)

માણેક૦--(હાંફતો હાંફતો) હાસ ! હાસ ! માડી
તાડો મોટો પાડ માનું છું.

શેઠા૦--વિચારીને બોલો. માડી કેહેતાં શરમ થતી નથી.

માણેક૦--માડી નહીં ને રાંડ હવો ટો ઠીક ના.
(એમ કહી જાય છે).

(બંને જાય છે).

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ-વન

પાત્ર--પુત્રી, કમળસેન, કાન્તા, પાછળથી રાક્ષસ.

કમળ૦--બાઈ અમારા નશીબ અવળાં થયાં, ન-
હીંતર અમારા પીતાજીનું મરણ ને અમારી માતૃશ્રીના

આવા હાલ કેમ થાય ? તારા પ્રત્યે અમારી એટલી વિન-
તી કે તું અમારીપર રહેમ લાવી છોડી દે.

ખુ૦—તેમ કંઈ થશે નહીં. માર્યા વિના તો છુટ-
કાજ નથી. તમારે છેલ્લી વેળા પરમ દયાળુ પરમેશ્વરતું
સ્મરણ કરવું હોય તો કરી લ્યો.

કમળ૦—હા ! પરમેશ્વર ! ! ! અરે આ દુઃખી
બાળક પર રહેમ લાવી અહીંથી છોડાવ, અરે ! તું પણ
નમેરી કેમ થઈ બેઠો છે.

કા૦—ભાઈ કમળ, ધીરજ રાખો. ગાણસને મરવું
તો એકજ વખત છે. જ્યારે આપણા પવિત્ર પિતાજી સ્વર્ગે
ગયા, અને માતૃશ્રીતું પણ તેમજ થયું. તો તેવી રીતે
આપણે પણ તેમની સમક્ષ જઈએ. હવે જીવીને શું કરવું હો
કમળ—કાંતા—[ધુંટણીએ પડીને]

રાગ—

(જેતું ચાહે ખ્વારી સારી—એ રાહ.)

હાય અમારી થાય ખુવારી, વણ મોતે અહીં હરહર દેવ;
નમીયે તુજને ઉગાર અમને, કર ધર શીરપર હરહર દેવ.
થઈ લાચારી વારી વારી, નમીયે તુજને હરહર દેવ;
આળસ નજરે બહારે ચડરે, દાસ જાણી આ હરહર દેવ.

દયાળું તું ખરો, દુખો જઈયે હરો;

મયાળું તું ખરો, સહાયતા કરો.

મન કામના પુરો, બહારે નીસરો;

દયા દિલે ધરો, કર સહાય હરહર દેવ.

કાં૦—ભાઈ હવે તેને સમજવો તો ખરા. જો તે માને તો બલા નહીંતર મરવું તો છેજ.

કમળ૦—[ખુની પ્રત્યે] ભાઈ હું તને કરગરીને કહું છું કે જો તું અમને જાયાવ તો તારા અમે ઘણા આભારી થઈશું. વળી જીવતદાન આપવું એ મોટું પુન્ય છે, અને તેનો બદલો પરમેશ્વર તને આપશેજ આપશે.

ખુ૦—(સ્વગત) અહા !! આ બાળક કેવાં કરગરે છે ! તેને માર્યાથી મારા હાથમાં શું આવવાનું છે ! માટે જીવતાંજ મેલું. (પ્રકાશ.) બાળકો તમે ડરો નહીં. તમારા મૃદુ બાળણથી કરગરો છો, તેથી મારું દિલ બહુ રીબાધ છે. તમે નક્કી સમજો, કે હું તમને મારનાર નથી. વિષે-શમાં કેહેવાનું કે તમારે કોઈ દિવસ આ શેહેરમાં આવવું નહીં. કેમકે “ધરમ કરતાં ધાડ” એટલે મારું વચમાં મોત થાય તેમ ન કરવું. (ગમ્ય છે.)

કમળ૦—એમ હોય.

કાં૦—અહા પરમેશ્વરે મૂકાવ્યાં તો ખરાં ક્યાં રાજ્ય ને આ ટાણે આપણે ક્યાં છઈએ.

કમળ-કાન્તા—

રાગ-ધનાશ્રી.

દીન બંધુ દીનાનાથ અનાથ, કેવી ગતી હમારી;
ઓ ધશ્વર અંતરજામી, દુખો પડે ભારી. દીનબંધુ.
માત તાતથી વિખુટાં કીધાં, વેઠવવા વનદુખ આંહીં;
જગપાલન પ્રભુ માયા તેં, કેમ ઉતારી. કેવી ગતી.

કોદી મેહેલથી પગ નથી દીધો, બહારે ઓ ગીરધારી;
દીન થઈને વીનતી કરીએ, આજ તમારી. કેવીગતી.

કા૦—બાઈ કમળ મધ્યાનનો સમય છે, જેથી તાપ
ધણો પડે છે. માટે સામા વૃક્ષો દેખાય છે, તેની નીચે
આરામ લઈએ તો કેમ ?

કમળ૦—બહુ સારું જેન ચાલો. (ચાલતાં ચાલતાં
કમળને ઠેસ વાગવાથી.) અરર ! પરમેશ્વર ! ! ! વળી આ
દુખમાં દુખ શું આવી પડ્યું ! ! ! (એમ કહી પડી જાય છે.)

કા૦—કાં બાઈ શું થયું ! આમ કેમ પડી ગયા !
તમે બોલતા કેમ નથી ?

કમળ૦—જેના કાન્તા મારા પગમાં ઠેસ બહુ વાગી
તેથી બળતરા બહુ થાય છે, અરેરે ! ! ઓ દયાળુ પ્રભુ
તારાં રંક બાળકોપર હવે તો રહેમ નજર લાવ ! ! અરે ! !
રહાય કર ! ! !

કા૦—(લુગડાંનો કકડો પાસેના ઝરામાં બોળી તેનો
પાટો બાંધતાં.) અરેરે ! ! અહીં અમારા કેવા હાલ થાય
છે ! જે પગ પૃથ્વી ઉપર ભાગ્યે પડતો, હાય ! ! તેજ પગ
કંટક અને પથ્થરના પ્રહાર ખમે છે ! ઓ દયાળુ પરમેશ્વર
હવે તો હદ વળી, તું અમને આમને આમ ક્યાં સુધી
રીબાવ્યા કરીશ ? (કમળને) બાઈ કંઈ વેદના થંડી પડી કે !

કમળ૦—જેન આ નીકળતાં રૂધીર જોઈ મારું દીલ
બહુ રીબાય છે, પણ પાટો બાંધવાથી કંઈ ઠીક છે. જેન
એતો ઠીકજ. તમે રાતના સુતા નથી, માટે બે ઘડી આ.

રામ લીયો. (કાન્તા સુને છે.) અહા !! પુરુષો માથે તો પડતીજ આવે છે, પણ આ કીશોર વયની કોમળ બાળા જેને કુલની તળાઈ માથે સુવું દોહેલું લાગતું તેજ બેન આજ પૃથ્વીપર કુલને બદલે, કંટક, કંકર, અને ધાસના છોડો માથે સુની છે. અહા ! ઈશ્વરની ગહન ગતી છે.

રાગ-બનઝારો.

હાય દશા થઈ શી અમારી, પ્રભુ ગહન ગતી છે તમારી. ટેક ક્યાં ત્રંબકસેન મુજ તાત, વળી કમળાક્ષી મુજ માત;
હજ્યા કાકાએ કરી કેર બારી, પ્રભુ ગહન ગતી છે તમારી. હા. બેન બાઈને મારવા લાવ્યા, કૃપાળુ તેં લાંથી બચાવ્યા;
હજુ થવું હશે દુખકારી, પ્રભુ ગહન ગતી છે તમારી હા. વેદના બહુ પગમાં થાયે, જીવ નીકળી મારો જાયે;
ત્રાહે ત્રાહે દેવ મોરારી, પ્રભુ ગહન ગતી છે તમારી. હા. લખ્યા વિધાત્રીએ લેખ, તેમાં થાયે કેમ મીન મેખ;
સહી રેહેવું હવે ધીર ધારી, પ્રભુ ગહન ગતી છે તમારી. હા.

ભૂખ પણ કડકડીને લાગી છે, માટે ચાલ બેન સુતી છે; તેટલામાં ફળફળાદી લઈ આવું (એમ કહી જાય છે.)

રાક્ષસ—(પ્રવેશ કરે છે, ને કાન્તાને જોઈ.) અહા ! પરમેશ્વર સૌનો બેલી છે. મારા મનમાં જે ચીંતવન હતું, તે વિના મહેનતેજ મળ્યું. આજે મારી માનતા સફળ થઈ. આનો વધ કરી દેવીને ભોગ ચડાવીશ, સારે દેવી મારા પર વધારે પ્રસન્ન થશે. વાહ વાહ !! કામ તો ઠીક થયું. ચાલ ઉપાડી જઈ. (એમ કહી કાન્તાને ઉપાડી જાય છે.)

અંક ૧ લો સમાપ્ત.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—કુલવતી-શત્રુજીતની કચેરી.

પાત્ર--શત્રુજીત, પ્રધાન, સૈન્યાધીપતી, ચોખદાસ, કંચનીઓ, અને પાછળથી ત્રંબાવતીથી આવેલો હનુરી.

ચોખદાર—ગૌઆહાણ પ્રતીપાળ મહારાજ ધીરાજ શત્રુજીત મહારાજને ઘણી ખમા. (પ્રધાનજી અને સૈન્યાધીપતી વિગેરે રાજ્યમંડળની સલામ લઈ રાજ સિંહાસન પર બેસે છે.)

કંચની—

રાગ-કેરબો-પીલુનો.

રહો રહો અવીચળ આપ નામદાર (બેવાર).
જશ બહુ જામ્યો દેશવિદેશે, કરે છે જોનો ગુણગાન રહો રહો.
કીર્તી ગાયે હોંશે કંચનીયો, મુજરો લેજો આપ માન. રહોરહો

શત્રુજીત—પ્રધાનજી કંચનીયોને નિલના નિયમ પ્રમાણે ઈનામ આપી વિદાય કરો.

પ્રધાનજી—બહુ સારું મહારાજ (ઈનામ આપી રવાના કરે છે.)

ચોખાં—મહારાજ ધીરાજ બાહરે કોઈ માણસ આવ્યો છે. ને આપને મળવાની આશા રાખે છે. હજુર નો હુકમ હોય, તો અંદર દાખલ કરું.

શત્રુજી—ખુશીથી આવવા દોઓ. (ચોખદાર આવેલ માણસને દાખલ કરે છે.)

હુજી૦—(પ્રવેશ કરીને) મહારાજ વંદન કરું છું.

રાત્રી૦—તમે કોણ છો! ક્યાંથી આવો છો! અને શું અભિલાશ રાખો છો!

હુજી૦—મહારાજ ધિરાજ હું ત્રંબાવતીના મહારાજ ત્રંબકસેનનો હજીરી છું. સાંના ખજર આપને દેવા આવ્યો છું, જે મહારાજ ત્રંબકસેનને તેના પીત્રાર્થ ભાઈ ગુમાનસિંહે રાજ્ય લોભથી તેને મારી અને આપની બેનને પોતાને સ્વાધિન થવા ધણું સમજાવ્યું; પણ તે પત્નીવ્રતા સ્ત્રીએ કંઈ કાન દીધો નહીં, ત્યારે તેના પુત્ર પુત્રીને ખુની સાથે વનમાં મારવા મોકલ્યા. આવું જોઈ બાઈ સાહેબે મેહેલની બારીએથી પડી પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. આટલું કરતાં, તે દુષ્ટે પ્રધાનજીને પણ મારી નાંખ્યા.

રાત્રી૦—(ક્રોધથી) કાંઈ શીકર નહીં. જ્યાંસુધી ખોળીયામાં પ્રાણ છે, એટલે હાલવા ચાલવાની શક્તિ છે; અર્થાત જ્યાંસુધી નસોમાં લોહીનું હાલવું થાય છે, ત્યાં સુધી તે દુષ્ટને જીવતો રહેવા નહીં દેઈ. હાથે! જોઈ બ્રાત્રુના ખુન કરનાર હવે જગત રેહેજે. અરે! મેદાનમાં આવજો. હું તને યુદ્ધ કરતાં શીખવીશ, અરે! લડાઈ કરીશ, અને તારા દિલમાં છાપ બેસાડીશ; જે આ શુદ્ધ ક્ષત્રી બચ્ચો મળ્યો હતો. શું ક્ષત્રી બળ નાશ પામ્યું છે? નહીં નહીં.

રાગ-ખીલુનો-કેરબો.

ધીક ધીક ક્ષત્રીને એહ.

ક્ષત્રી બળશું હીણ થયું રે. રેક.

જેણે જાતુ માયોં જેહ. ક્ષત્રી.
 નિમ્મે વૈર હું તેનું લઉં ક્ષત્રી.
 પાપી શિક્ષા તુજને દઉં. ક્ષત્રી.
 હવે જલદી લઉં હું ધિવાજ; ક્ષત્રી.
 દુષ્ટ ઉતારું તાહરો તાજ. ક્ષત્રી.
 ગણે ક્ષત્રી ખચ્ચાને નાર; ક્ષત્રી.
 મુર્ખ દિલમાં એમ ન ધાર. ક્ષત્રી.

મારાં બેન બનેવી તથા તેના પુત્ર પુત્રીના તેં જે
 હાલ કર્યા છે. તેનો ખદ્દો લઈશ; સારેજ હું શુદ્ધ રજ-
 પુતાણીના ઉદરનો, નહીંતર નીચ તુખમનો સમજવો.

રાગ—

સૈન્યા૦—(ઉડીને) (સત્ય વૃત ક્ષણમાં ચુકાવું—એ રાહ.)

એનો ગર્વ ધણેરો ઉતારું હું,
 ઉતારું, ઉતારું, ઉતારું હું; એનો.
 વરધી આપો મુજને મહારાજ,
 આપ ચરણમાં નમાવું હું. એનો.
 ખરરર ખરરર ખડગ ચલાવી,
 હજીવું તેહનો મકદ્દર શું; એનો.
 સરરર શર શમશેર સજીને,
 હાય મુવો, હાય મુવો, વદાવું હું; એનો.

શત્રુ૦—મારા બહાદૂર સૈન્યાધિપતી તમારાં અમે
 શર વચ્ચેનો જેઈ મારું મન ધણું પ્રકુલીત થાય છે. તમે
 લશ્કરની તૈયારી કરો, તેટલામાં હું રાણી વાસમાં થઈ

આવું છું. [જય છે.]

ચોખ્ખો—કચેરી બરખાસ્તપે નીધા રખીએ મેહેરખાન.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—જંગલ.

કમળો—(પ્રવેશ કરીને.) અરર !! આ શો ગજ-
બ !!! હું આ શું દેખું છું ? શું મારી નજરે દેખું છું ?
આ સ્વપ્નું તો નહીં હોય ? (આંગળી કરડે છે.) નહીં
નહીં જગત છું. હાય મારી પ્યારી બેનને અહીંયાથી કોણ
ઉપાડી ગયું ! અરે ! પણ મારામાંજ ભૂલ.

રાગ—ભેરવીની ગઝલ.

પ્યારી બેન એકલી, છોડીને હું વને ગયોઃ
હર્ણ કીધું કોઈએ, હાય હું દુખી થયો. પ્યારી.
વહાલી માત તાહરે, થયુંજ શું હશે તહીં;
બેન તેં દીધો દગો, જવું હવે મુને કહીં. પ્યારી.
પ્રાણદાતા ઈશ્વરા, જીલમ આતે શું કયો;
ખોરાક માટ જ્યાં ગયો, ખોઈ બેન કું રહ્યો. પ્યારી.

અહા ! પ્રભુ દુખોપર દુખોજ આપે છે ! અરે ! હવે
આ દુખી બાળકપર રહેમ લાવ ! અરે ! મારા દુખનો
અંત લાવ. હાય ! આ અધોર વનમાં બેન જોવી બેન
ખોઈ !! (રદન કરે છે.) હા ! હું તેની ખબર લીધા સિ-
વાય આમને આમ ક્યાં જઈશ ? જો તેની બાળ નહીં

કાઢું તો મારા જોવો જીજો કાણુ કૃતમ્ની ! માટે ચાલ જીવ,
આમ ક્યેં કાંઈ વળવાતું નથી, પાસેના ગામમાં તલાસ
કરું. (એમ કહી જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—ચંદ્રાવતી નગરી. રાજમેહેલ.

પાત્ર—ચંદ્રાવતી, સુકીર્તી પાછળથી કમળસેન, ચંદ્રસેન,
સૈન્યાધિપતી, સિપાઈ વિગેરે.

ચંદ્રા—પ્રીય સખી આજકાલ મારું મન ઘણું વી-
હવળ રહે છે, કારણ કે મારી તેર વરસની ઉંમર થઈ,
તેમાં પિતાજીએ મારું વેવીશાળ ક્યાંય ક્યું નહીં. એ પ-
રમ દયાળુ પરમેશ્વર મારા હૃદયમાં કામાગ્નિથીજ પન્ન-
લિત થએલ અગ્નિને શાંતિ આપવાને તે કોને નીરધાર્યો
છે ? મને નીશ દિન કંઈ એન પડતું નથી. મારું યોવન
ઉનાળાના વખતમાં પ્રકુલિત થએલ શુભાખના ઝુલની બ-
રોજરી કરી શકે છે.

રાગ—

(તેરો મદન જો જોપાલ—એ રાહ.)

અંગ વ્યાપ્ત છે અનંગ સંગ મળી કામ બાણુ સખી મારે મુનેરે.

ઉમર એવડી મોટી થઈ, વૃથા મારી તો ગઈ;

તાત દિલ ધારે નહીં, કરવું શું સખીરી. અંગ.

ઝર ઝર ઝર અગ્નિ લાગે, ચરર ચીત દાઝે;

દેહ મુજ સંકોચાઈ, પ્રીત વારી માગે. અંગ.

રાગ—દેશ.

સુકી૦—પ્યારી ખાઈ ન થાઓ ઉદાસ ધીરજ મનધારીએરે. ટેક.
 ચીંતવન પ્રભુનું રાખો મનમાં, વિરહ અગ્નિ બુઝાએ તનમાં;
 ધારી પ્રભુનું ધ્યાન વાત વિસારીએરે પ્યારી.
 સ્વામી આપને સુંદર મળશે, જેથી દુઃખ હલ્યનું ટળશે;
 હીણપત કુળને લાગે એ વિચારીએરે. પ્યારી૦

ચંદ્રા૦—દાસી તું કહે છે તે ખરી વાત પણ પિ-
 તાછને વિચારવું જોઈએ.

સુકી૦—ખાઈસાહેબ એમજ ચાલે. દુખના બે દા-
 લાડા ખાટા મોળા, કાઢવા, એમાં શ્રેય છે.

કમળ૦—(મેહેલ આગળ પ્રવેશ કરીને) અરે
 નિરંજન નિરાકાર અદ્વૈત પ્રભુ તારી ગહન ગતિ છે. આ-
 ખું ગામ ફરી વળ્યો, પણ ક્યાંય બેનનો પત્તો મળ્યોજ
 નહીં. હા દૈવ તેં આ શું કરવા ધાર્યું છે? હવે આ દુઃખ
 રૂપી અગ્નિમાં સુખરૂપી પાણી છાંટી શાન્ત કર.

ચંદ્રા૦—(અફશોસનાં વાક્ય કાને પડવાથી કમળ
 સેન તરફ જોતાં મોહીત થાય છે.)

રાગ.

(મારા સ્વામી મારાથી છોટા—એ રાહ.)

જેજે દાસી કુંવર, સુશોભિત આ,

લગ્નિ મુને લાગી તેની તનમાં.

જાણે હોયે કામ તણો અવતાર,

ખાળેવેશ દીસે છે રાજકુમાર.

તેડવાને જ તું જલદી એને,
ગૃહી હાથ લાવ અહીંમાં તેને.

દાસી તે જતો રહેશે તો મારો પ્રાણ મુક્ત કરીશ.

સુકી૦—જેવી આગા બાઈસાહેબ.

ચંદ્રા૦—તારે આટલું નક્કી માદ રાખવાનું છે, કે
જેમ સોયને લોહચુંબક ખેંચી લેછે તેમ મારું મન તેણે
ખેંચી લીધું છે. માટે.

(મને ઉઠાવના તું જઈને લાવ—એ રાહ.)

દાસી વેહેલી વેહેલી તું તેડી લાવ.

જલદી તેડી લાવ, તેડીલાવ, તેડીલાવ. દાસી વેહેલી૦

દિલમાં થાવું હુલાસ, લાવે મારી પાસ;

ચર્ચશ બહુ નિરાશ બાગે આસપાસ;

કરી સાન, દેજે માન, ગુલતાન, જન બોલાવી લાવ. દાસી.

સુકી૦—બાઈ એમાં આપને કેહેવું નહીં પડે. (જન-
ય છે અને તેડી લાવે છે.)

ચંદ્રા૦—(ઉઠીને એકદમ મળી પડે છે. હાથ જોડી)
મહારાજ આપની યોગ્ય મેં કામપણ પુરૂષ આ પૃથ્વીમાં
જોએજ નથી. આપનો પ્રીતિરૂપી તંતુ કામનીઓના હૃદયને
બાંધવાને માટે પુરતો શક્તિવાન છે. પરંતુ આપનો
અમુલ્ય દેહ કિંકરીને સમરપી કૃતાર્થ કરશે.

વિશેષમાં વિનંતિ એટલીજ કે આપનો એહેરો ધણો
ઉદાસ જોઈછું, તેથી એમ ધારૂંછું, કે આપ ધણા દુઃખી
છો, વળી મુખારવિંદ એવું પણ દર્શાવી આપે છે કે આ

પ કોઈ રાજવંશી છો; છતાં આવી બાધ્યાવસ્થામાં પ્રદેશમાં કેમ જમણુ કરો છો. તે વાત આપની દાસીની અરજ્યા-નમાં લઈ કેહેશે। એવી આશા રાખું છું.

કમળા—હે ચંદ્ર સરખા મુખવાળી મનનું હરણુ કરનારી સ્ત્રી હું ત્રંગાવતી નગરીના મહારાજ ત્રંગકસેનનો પુત્ર છું. મારા કાકાએ રાજ્ય લોભથી મારા પિતાજીને મારી, મારી માતૃશ્રીને પોતાને સ્વાધીન કરવા દૂઃખ દેવા લાગ્યો. પણ તે દુષ્ટને તાબે થવા હાં પાડીજ નહીં, જેથી મને અને મારી બેનને પુત્રીની સાથે વનમાં મારી નાંખવાને મોકલ્યાં, પણ તે રેહેમ દિલવાળાએ અમને જીવતાં મુકી દીધાં ત્યારપછી મારી બેન સુતી હતી તેવામાં મને ક્રુધા લાગવાથી ફળ સેવા ગયો, પાછો આવીને જોઉં છું તો તેને ક્યાંય દીઠીજ નહીં ત્યારે તેની શોધ કરતો કરતો હું આ ગામમાં આવી ચડ્યો, પણ તેની બાળ ક્યાંય લાગી નહીં.

ચંદ્રા—મહારાજ એ સર્વ દુઃખનું વિસર્જન કરો, અને મને આપની અર્ધાંગના કરી આ સ્થાનકે રહો.

કમળા—પ્રિયા મેં ધણા ગાઉનો પંથ કર્યાથી મારા પગ થાકી ગયા છે, અને ઉંધ પણ બહુજ આવે છે.

ચંદ્રા—ત્યારે પ્રાણનાથ આ પક્ષંગ ઉપર પધારો એટલે કિંકરી આપના ચર્ચુની સેવા કરવા પ્રવર્ત થાય. એગ કહી પક્ષંગ ઉપર સુવડાવે છે, અને ચંદ્રાવંતી ચરણ દાખે છે, જેથી કમળસેન નિદ્રાવશ થાય છે. ધણા વખત

પછી પોતે પણ સુઈ જાય છે.)

અંદાઁ—(દાખલ થઈ.) અહા! આં શો ગજબ અરે
આ હું શું દેખું છું આવું જોઈ.—

[લાગી છે પૂરીઆથી લાલ્હ.—એ રાહ.]

જોઈ આવું થાયે મુને લાલ્હ, હાય મનમાં મારા
નજરે જોઈ હું કૃત્ત આ કેવું, દૃષ્ટીથી દેખું અનુચીત જેવું,
રોમાવળી ઉભી થાય હાય, મનમાં મારા. જોઈ આવું.
પુત્રીની સોડમાં સૂતોછે પાપી, ખીક નથી હરમાંહી અઘાપી;
લાગી છે ચિરાક અંગમાંય, હાય, મનમાં મારા. જોઈ આવું.
અનુચીત પગલું એણે રે દીધું, -હદમ મિલાલી માઈજ કીધું;
તનના કરં કટકાય, હાય, મનમાં મારા. જોઈ આવું.

(એમ કહી તલવાર કાઢી મારે છે, પણ તે બંનેને નલા-
ગતાં પલંગપર લાગે છે; જેથી પલંગ ભાગી જતા
બંને જગૃત થઈ જાય છે. ત્યારે બંનેની ગ-

રદન ઝાલી કમળસેનને.

રાગ પીલુ-તાલ કેરબો,

(હજી ક્ષત્રી લોહી વયુ માંહી—એ રાહ.)

અરે નિચ દુષ્ટ વ્યભિચાર,
હુકમે કેના અહીં આવ્યો રે. ટેક.
કીધો નહિ તેં દીલ વિચાર. હુકમે.
મુજ પુત્રિ કેરે અ-વાસ, હુકમે.
હવે બચવાની નહિ આશ. હુકમે.
લઈ લઈ તારો હું પ્રાણ, હુકમે.

દહં દહં શિક્ષા નિરવાણુ. હુકમે.

બોલ મુખથી તું રહે છે ક્યાંહી, હુકમે.

તેડયો તુજને કાણે આંહી હુકમે.

સિપાઈ—આ લંપટ અને વ્યભિચારી માણસનો પગ
ઝાલી મેહેલની બારીએથી ફેંકી પ્રાણુ લ્યો. અરે તેનો જન લ્યો.

સિપાઈ—જેવી તુપેંદ્રની આચા.

ચંદ્રાં—(ગળગળીત થઈ) અરેરે ! પિતાજી મુખ-
ત્યાર છો, પણ મારી અરજ નિગાહમાં લઈ પછી. સજ્જ કરશો.

ચંદ્રાં—ઓ દુષ્ટ બાળા, અરે ! કુળને લાંછન લગા-
ડનારી; બોલ શું છે ?

ચંદ્રાં—

રાગ-રામગ્રી.

(સહિયર દુઃખ શું દાખવું—એ રાહ.)

ક્ષમા કરોને તાતજી, હું છું અજ્ઞાની બાળ;
તેજા મેં એનેરે આપથી, કરવા વેવિશાળ. ક્ષમા.

મેહેલ નીચે એ ઉભા હતા, લમણે દધને હાથ;

દ્રષ્ટિ પડી ત્યાં માહેરી, તેજા દાસીની સાથ. ક્ષમા.

વાંક નથી જરા એહેનો, છડં અપરાધી હું;

શાને મારો તેહને, વાંક તેનો છે શું. ક્ષમા.

પ્રાણુ બંધાણો એહથી, સાચું કહું છું આપ;

ચૂક જે થઈ છે મુજથી, કરો રહેમે માફ. ક્ષમા.

ચંદ્રાં—(સ્વગત) ભ્યારે કોરી બોટી, ત્યારે પારખ-
નો શો વાંક ? આ બાળકને પૂછી તો જોઈ કે તેની જાત

કોણ છે ? (પ્રકાશ) અથે ચોર માણસ તું કોણ છે ? અને
અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? તે જલદી બેલ ?

કમળા—

(રાગ—

(તમે જે મોજ માણી, ધન્ય કેવાણી—એ રાહ.)

છકં દુખીઓ ભારી, ધોને ઉગારી, દિલવિચારી, રે રહેમવાન. છકં.

માત તાત સ્વર્ગે ગયાં, હણ્યાં કાકાએ હાથ;

બેન ભાઈને મરવા, મેલ્યાં ખુત્તીની સાથ;

તે યથો દયાળી, દીપાં ઉગારી, દુખીયાં ધારી, રે રહેમવાન. છકં.

વનમાં દુઃખ પામ્યાં ઘણું, અમે બેન ને ભાઈ;

સૂતી મેલી એકલી, ફળ લેવા ગયો વનમાંઈ;

આવી બેઠકાં જ્યાંહી, ન મળે ક્યાંહી, વનની માંહી, રે રહેમવાન, છકં.

પ્યારી બેનને દુઢતો, ઉભો હતો હું આંહી;

દાસી આવી તેડવા, ચાલો બોલાવે મારી બાઈ;

કહી હસ્તજ ગૃહી, સાથેજ લઈ, આણીયો અહીં, રે રહેમવાન. છકં.

એવી હકીકત માહરી, સઘળું બનીયું આમ;

ત્રંબકસેનનો પુત્ર છું, છે ત્રંબાવતી મુજ ગામ;

આહે તો તમે મારો, આહે ઉગારો, દાસ તમારો, રે રહેમવાન. છકં.

ચંદ્રા—(ત્રંબકસેનનું નામ સાંભળીને તેને બાથમાં

ધાલી લે છે) મારાં ધન્ય ભાગ્ય કે મહારાજ ત્રંબકસેનના

પુત્ર મારા જન્માત્ર થયા. (કમળસેનનો હાથ પકડીને)

મારાથી કુર વાક્ય બોલાણું છે, તે માફ કરશો.

કમળા—મહારાજ તેમાં આપનો દોષ નથી પણ

મારાં નશીબનોજ વાંક.

ચંદ્રા—(સિપાઈને) તમે સૈન્યાધિપતીને બોલાવીલાવો.

સિપાઈ—બહુ સારું, મહારાજ [જાય છે અને

બોલાવી લાવે છે.]

સૈન્યાધિપતી—મહારાજ વંદન કરું છું.

ચંદ્ર૦—મારા બહાદુર સૈન્યાધિપતી મારી વહાલી પુત્રી ચંદ્રાવતી મહારાજા ત્રંબકસેનના પુત્ર કમળસેનને આપી છે અને આજથી મારા તમામ રાજ્યના માલિક તેજ છે. ઉપરાંત તમને તેડાવવાનું મુખ્ય કારણ એટલુંજ કે મહારાજા ત્રંબકસેનને તેના પિત્રાઈ ભાઈ ગુમાનસિંહે રાજ્ય લોભથી મારી નાંખ્યા છે તો તેનું વૈર લેવાને કમળસેનને સાથે લઈ તમામ સૈન્ય તૈયાર કરી એકદમ ત્રંબાવતી કુચ કરી, તે પાપીને મારી; તેનું રાજ્ય સ્વાધિન કરો.

સૈન્યા૦—જેવી નૃપેન્દ્રની આજ્ઞા.

ચંદ્ર૦—આ વાતથી પ્રધાનશૂને માહિતગાર કરવા, કારણ કે લક્ષ્મ આજેજ કરવાનાં છે; તો લગ્નને જોઈતો સામાન તૈયાર કરાવે.

સૈન્ય૦—બહુ સાડું મહારાજા. (એમ કહી કમળસેનને સાથે લઈ, જાય છે.)

ચંદ્ર૦—ખ્યારી પુત્રી, મારી સાથે તમારી માતૃશ્રી પાસે ચાલો. તેને પણ આ વાતથી જાણૂંતાં કરીએ.

ચંદ્રા૦—બહુ સાડું પિતાજી. [અંતે જાય છે.]

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—જંગલ. રાક્ષસનું ઘર.

પાત્ર—કાન્તા, રાક્ષસ.

કાન્તા—અરે! નિરંજન, નિરાકાર, અદ્વૈત પ્રભુ, તારી ગહન ગતિ છે. અરે! હું કેની દીકરી અને ક્યાં આવી? હાય! મારું રાજ્ય ક્યાં? મારાં માળાપ ક્યાં? ભાઈ ક્યાં? અને હું ક્યાં છું.

રાગ—આશાવરી—જોગીયો.

અહાહા ! ઈશ્વર આ સમે, હું પડી પાપી હાય;
 વિષ્ણુનાં મુજથી થયાં, પ્યારા બાઈને ગાત. ટેક.
 સુખ રૂપી વાદળાં, ઉડી ક્યાં ગયાં;
 ગુમાનના જીલમ થકી, દુખી અમે થયાં. અહાહા.
 આ માડી તારું શું થયું, થયું શું તારું બાઈ;
 દુખે તાતજ મારીયો, દુખી છઉં હું આંહી. અહાહા.
 આન્યું ન છેવટ દુઃખનું, મરવું થયુંજ શું;
 શું નહિં નિહાળું કોઈ દી, મુખ બ્રાતમાતનું. અહાહા.

રાક્ષસ—[પ્રવેશ કરીને] અયે દુષ્ટ બાળા, ગડગડ
 શા માટે કરે છે? (ચિન્તાર કરી) આ કુવાની અંદર ઉ-
 તાર, એટલે તારી મેજેજ બોલતી બંધ થઈશ.

કા૦—હાયરે ! તેમાં મારાથી કેમ ઉતરાય.

રા૦—[હાથ ઝાલી] ઉતરે છે કે નહિં.

કા૦—

રાગ—દેશની કુમરી.

નાખ ન કુપ મોજાર. ટેક.

થડક થડક મોરા જીયરવા થડકે, કર દિલ સાથે કરાર. નાખ ન.
 ઉંડા કુવામાં નાખ ન મુજને, રહેમ ન આવે દિલે કયમ તુજને.
 હસ્ત જોડીને વિનંતી કરું છું, બાઈ મુજને તું ઉગાર. નાખ ન.

બાઈ આમ દુઃખ દેવાથી તારા હાથમાં શું આવ-
 વાનું છે? આ કરતાં મારો પ્રાણ લઈ લે, મારી રોમાવળ
 ખેંચી ખેંચી માર. પણ મને આ કુવાની અંદર નહિ ઉ-
 તાર. હું કરગરીને કહું છું માટે મારી વિનંતી સ્વીકારી
 તારા દિલમાં રહેમ લાવ.

રા૦—તુંને મારવાનો વખત નજદીકજ છે, પણ
 તેટલી મુદત આ કુવામાં રેહ.

[એમ કહી ધડકો દઈ નાંખી દે છે.]

કા૦—(પડતાં પડતાં) હર હર શંકરા ! ! !

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—વનવાટ-શત્રુજીતનું સૈન્ય.

પાલ—શત્રુજીત, સૈન્યાધિપતિ, અને સિપાઈઓ વીગેરે.

શત્રુ૦—મારા બહાદુર સરદારો, આજે તમે ધણા ગાઉનો પંથ ક્યો છે, અને રાત્રી પણ થઈ છે; માટે અહીંયાંજ રાત રહેવી એવો મારો વિચાર છે. સૈન્યાધિપતી તમારો શું વિચાર છે?

સૈન્યા૦—જેવી મહારાજની આજ્ઞા.

શત્રુ૦—ત્યારે અહીંયાંજ નિવાસ કરો. (સર્વ સૈન્ય પોતપોતાને કામે વળગી જાય છે.) સૈન્યાધિપતી આ રમણીક વનની અંદર તરેહ તરેહનાં પક્ષીઓ કેવા મધુર સ્વર કરી રહ્યાં છે? અહા લતાઓ તો પવનને લીધે સમુદ્ર જેવી ગર્જના કરી રહી છે; વળી ટુલ માથે બમરાઓ તો ગુંગર શબ્દ કરી રહ્યા છે; વાહ! પરમેશ્વરની કૃતિ તો પાર તથી.

સૈન્યા૦—આપ કહો તે યથાર્થ છે. (સહાય! સહાય! એવો શબ્દ કાને પડવાથી.)

શત્રુ—સૈન્યાધિપતી! તમે અહીંયાં રહો, એટલામાં હું તપાસ કરી આવું કે તે ચીસ કાણે પાડી?

સૈન્યા૦—મહારાજ આપ અહીંયાં રહો તો!

શત્રુ૦—તહીં નહીં હું હમણાંજ આવું છું [એમ કહી તલવાર હાથેડી કરી એકદમ દોડી જાય છે.]

અંક બિન્ને સમાપ્ત.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—જંગલ—મ્લેચ્છ દેવીનું મંદીર.

પાત્ર—રાક્ષસ, કાન્તા, અને પાછળથી શત્રુજીત.

૨૧૦—ચંગલણી, રાડા પાડવાથી તારી કાણુ સહાય કરશે? તારા દેવનું સ્મરણ કરવું હોય તો કરી લે, કારણ કે આ તલવારથી તારું માથું કાપી, તારા ર્ધીરથી માતાજીને તૃપ્ત કરવાનાં છે.

૬૧૦—(ધુટણીએ પડી). રાગ.

[ખંતેથી નમી તને, અંતે વિનવીએ.—એ ઢળ.]

દયાવાન દેવ તને અંતે પ્રણમું છું,

સહાય દે સહાય, મરું છું હાય હાય હાય ટેક.

પાપી દયા હિન થયો, હણી કરી લઈ ગયો;

દુઃખ બહુ દઈ રહ્યો, મારું મારું કરી રહ્યો.

દિલ માંહી મગર, મારશે જરૂર ફર,

ગિતવન કયે ઉર, મોક્ષ પામીશ જરૂર.

રહાય દે રહાય, મરું છું હાય, હાય, હાય.

૨૧૦—હવે બકવાદ છોડી આ માતાજીની સમક્ષ ઉભી રહે, જેથી તારું બક્ષ કરવા તે તૈયાર થાય

૬૧૦—અરે! બાઈ! જીવતાં માણસને મારવાથી દેવી રાજી નહીં થાય, માટે રહેમ લાવી મને માર નહીં.

રાગ.

[મને ઉઠાવ ના તું જલ્દી લાવ—એ રાહ.]

મને માર નહીં તું, દયા ધર.

પાપી દયા ધર, દમ્મા ધર, દયા ધર. મને.

લણી લણી લાગું પાય,

૨૧૦—તેમ નહીં કંઈ થાય;

ક૧૦—હાય હાય પ્રાણ જાય !

૨૧૦—કેમ ના તેમાં કેહેવાય;

ક૧૦—અરે અરે !

૨૧૦—કાંરે કાંરે?

ક૧૦—જાને મારે?

૨૧૦—ચુપ તૈયારી કર.

ક૧૦—મને માર નહીં તું. દયા ધર.

૨૧૦—ઓ દુષ્ટ બાળા તારી લવરી છોડી બોલતી બંધ
યા. (એમ કહી મંત્ર બોલે છે.)

ક૧૦—અરે ! વિના અપરાધે?

૨૧૦—(મંત્રમાં વિધન પડવાથી). ચુપ.

ક૧૦—મેં તારું શું લુટું કર્યું છે?

૨૧૦—ચુપ, ચુપ.

ક૧૦—વિના કારણે?

૨૧૦—ચુપ, ચુપ, ચુપ.

ક૧૦—બિન ગુન્હે?

૨૧૦—ઓ હઠીલી બાળા મારું કલ્લું માનતી નથી?
આમ બોલી તરવાર મારતા જાય છે. એવામાં

વાંસેથી શત્રુજીત આવી રાક્ષસનું માથું ઉડાવી દેછે.

શત્રુ૦—ઓ કિશોર વયની કોમળ બાળા, તારા
આ પ્રમાણે કેમ હાલ થયા?

રાગ—લાવણી.

ક૧૦—[મુજ ઉપર મુજરી પીતા પાદશાહ જણી—એરાહ.]

હું કહું દુખની વાત, પીતાજી મારા;

દુખે દેખાયા તાત, આભના તારા.

મુજ દુષ્ટ કાકાએ કર્યો, મહા ઉત્પાત;

સ્વ હસ્તે કરવા રાજ્ય, હણ્યા મમ તાત.
 મુજ માતા માથે કુરે, નજર બદ કીધી;
 તે દુષ્ટ તણી તો વાત, કાન નવ દીધી.
 મેલ્યા મારવા અમો બેન ભાઈ, ખુનીની સાથે;
 હગાર્યા તેણે મેહેર કરી, અમ માથે.
 શું થયું ભાઈ મુજ તણું, ગયો તે ક્યાંહી;
 આ દુષ્ટ હરણુ કરીને, લાવ્યો આંહી.
 અહા મરતાં ત્રંબકસેન, નહીં સુખ શાન્તા;
 ક્યાં કમળાક્ષી મુજ માત, કમળ ને કાન્તા.

શત્રુ૦—[બાથમાં લઈ.] અહા ! મારી વહાલી પુત્રી
 તારા આ હાલ? અરે! પણ તે થવાનું કારણ માત્ર ગુ-
 માનજ એ! દુષ્ટ ગુમાન, તારા હૃદયમાં ઘણા દિવસનો
 ગુમાન ચડી ગયો છે; પણ આ કેશરીસિંહની તલવારથી
 પાંસરો દોર ન કરે તો માંડે નામ શત્રુજીત નહીં સમ-
 જવો. પુત્રી મને તું આજખે છે?

કા૦—[શત્રુજીતનું નામ સાંભળી] કાણ! મામા
 શત્રુજીત? [આમ બોલી ભેટી પડે છે, અને આંખમાં આં-
 સુ લાવી રડે છે.]

શત્રુ૦—પુત્રી, માંડે સૈન્ય અહીંથી ચોડું દૂર છે,
 આટે ચાલો ત્યાં જઈએ. [જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—તંબાવતી નગરી, ગુમાનસિંહની કચેરી.

પાત્ર—ગુમાનસિંહ, સુખસેન, દુખસેન, ચોપદાર,
 અને પાછળથી કમળસિંહનું માણસ.

ગુ૦—સુખસેનજી, કમળ કાન્તાને મારવાને જે સિ-
 પાઈને મોકલ્યો હતો, તે દુષ્ટે તેમને જીવતાં મુકી દી-

ધાં. ત્યાર પછી તેને ચંદ્રાવતીના મહારાજાએ; પોતાની પુત્રી
પરણાવી પોતાની રાજ્ય ગાદીએ બેસાડ્યો. આવું મારા સાંભ-
ળવામાં છે. તો હવે આપણે તેનાથી ચેતતાં રહેવું જોઈએ.

સુ૦—પરેશ્વર છે મહારાજા.

દુ૦—હાજરો. કેહેવત છે કે ચેત તો નર સદાય સુખી

ચોખ્ખદાર૦—(પ્રવેશ કરીને) મહારાજા ધીરજ બા-
હર કોઈ માણસ કાગળ લઈ આવેલ છે.

ગુ૦—આંદર આવવા દીઓ. [સીપાઈ આવેલ મા-
ણસને દાખલ કરે છે. તે કાગળ આપી જાય છે.] [કાગળ
વાંચ્યા બાદ] શું તું ક્ષત્રી ને મેં ચૂડી પેહેરી છે? હા!
શું તું ગજરાજને હું દેડકું છું? શું તું રાજા અને હું
રોક છું? નહીં નહીં!! એમ સમજ નહીં, પણ જેમ દુ-
ર્યોધનને બીમે. લંકાપતી રાવણને રામચંદ્રજીએ, શીશુ-
પાળને શ્રી કૃષ્ણે, કાગદેવને શીવે, શહસ્ત્રાર્જુનને દ્રુપદરામે
અને ગુજરાતની લડાઈમાં ગુર્જરપતી ભોળાભીમને પૃથુરાજે
જેર કર્યા; તેવી રીતે હું તુને કરીશ. હા ક્ષત્રીપણું બતા-
વીશ? જ્યારે તારા પિતાને મારી તારી માને દુઃખ દેતો
હતો, ત્યારે તારું પરાક્રમ ક્યાં સુધી ગયું હતું? પણ નહીં
નહીં!!! આપનું કુશળ પણું સ્વર્ગે પ્રૂછવા જવું એ પુ-
ત્રનું કામ છે ઠીક છે! ત્યારે તું પણ જોઈ લેજે, જે સિ-
લને છેડી શિયાળ કટલે દૂર નાશશે? અરે! વિષધરને
છેડી દેડકું કટલે દૂર નાશી જશે? મારા શરવીર સૈન્યાધિ-
પતી સૈન્ય એકદમ સજ કરી તૈયાર થઈ રહો! એટલા-
માં હું લડાઈનો પોશાક પેહેરી અહીં આવું છું. (જાય છે).

સૈ૦—બહુ સાફ મહારાજા [સ્વગત] શું કમળસેન
જીવતો છે? ઠીક થયું. હવે આ વ્યભીચારી અને જુલમી
ગુમાનને ખખર પડશે જે કટલી વિષે સો થાય છે?

[એમ બોલી જાય છે.]

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી રણક્ષેત્ર.

પાત્ર--બંને સૈન્ય પાછળથી શત્રુજીત, પોતાના સૈન્ય સહીત દાખલ થાય છે.

[કમળસેનનું લસ્કર ગાતું ગાતું પ્રવેશ કરે છે]

રાગ--ઈંત્રેજી.

[ચાલો બાઈ ચાલો આજ--એ રાહ]

સૈન્ય--દોડી દોડી ચાલો આજ, સજ કરી પોતાના સાજ:

શત્રુઓને મારવા કાજ, કરશું લડાઈ આજને આજ. દોડી.

ક૦--સૈન્યપતી કહું વાત, સકળ સૈન્ય તમ સાથ;

ભીડવી શત્રુથી ખાય, વિજય કરવો આપણે હાય. દોડી

સૈન્યા--મહારાજ કમળસેન રાય, ઈશ્વર કરશે આપણી રહાય;
ગુમાનને મારીશ જ્યાંય, શાંત દિલ ત્યારે થાય. દોડી.

ક૦--મારા બહાદૂર સરદારો, અને શૂરવીર સિપાઈયો, જુઓ આ ખરે ખરીનો ખેલ છે. માટે કોઈ પાછી પાની કરી ક્ષત્રી જતને કલંક લગાડો નહીં? જે ના હિંમત કાયર પુરુષ હોય, તેણે લડાઈ થતાં પેહેલાંજ જતાં રહેવું. કારણ કે શેઠલા માથે હાય નથી મારવો, પણ ત્યાંતો મોટા મુલોટો સાથે આખડવાનું છે. માટે જે કાયર હોય? તેણે હમણાંજ જતાં રહેવું.

સિપા૦--મહારાજ એવું વાક્ય કેમ બોલો છો? જ્યાં સુધી ધડપર માયાં છે. ત્યાં સુધી, પાછા હટવાના નથી નથી ને નથીજ. કદી માયાં પડી ગયાં તોપણ ધડ સલામત રહેશે ત્યાં સુધી શત્રુઓનો પ્રાણ લેશું.

ક૦--શાખાશ, મારા બહાદૂર સિપાઈયો શાખાશ. (એટલામાં શત્રુનું સૈન્ય પ્રવેશ કરે છે. અને બંને લસ્કર સામ સામ થઈ જાય છે.) ઓ વ્યભિચારીને જીલમી ગુ-

માન. તું ઘણા દિવસ સુધી ત્રંબાવતીના રાજ્યસિંહાસન પર બેઠો, પણ હવે જમપુરીનો રસ્તો પકડી નફું સિંહાસન પર બેસવા તૈયાર થઈ જા. હાય ! જે હાથે મારા પિતાજીને માર્યા છે ? તે હાથને ચડમૂળમાંથી ઉખેડી નાંખું ત્યારેજ મારું નામ કમળસેન.

ગુ૦—ઓ લગાડી તે વખતે તારું પરાક્રમ ક્યાં સુધી ગયું હતું ? જે હવે પાન ખાધને પદમશી થયો ? તારા પણ તેવાજ હાલ કરું છું [એમ કહી સામ સામા તલવાર ઉઘાડી લઉં છે, સુખસેનજી કમળસેનનું માથું કાપવા જાય છે, તેવામાં શત્રુજીતે આવી સુખસેનજીનું માથું ઉઘાડી દે છે. અને કમળસેન ગુમાનસિંહ તથા દુષ્સેનને મારે છે]

ક૦—મામા બર વખતે આવી પહોંચ્યા, નહીંતર મારો પ્રાણ હમણાંજ જત !

શ૦—ભાઈ મને આવવાને વખત લાગ્યો તેનું કારણ એ જે બેન કાન્તાને વનમાં રાક્ષસ મારતો હતો. તે દુષ્ટને મારી બેનને છોડાવી.

ક૦—હેં!!! બેન કાન્તા !!! અરે મારા જીવન હાર ! મારી આંખોના તારા ! ક્યાં છે ? જલ્દી બતાવો.

શ૦—સૈન્યાધિપતી, હજુરી પાસે બેન કાન્તા છે તેને અહીં તેડી લાવો.

સૈ૦—બહુ સારું મહારાજ. [કાન્તાને તેડી લાવે છે. કમળ કાન્તા બેઠી પડે છે.]

ક૦—(ગળગળીત થઈ) પ્યારી બેન ! મારા હૈયા ધારણ ! તમે દુષ્ટના હાથમાં કેવી રીતે આવી ચડ્યાં ?

ક૧૦—

રાગ—

(અજબ બની છે પ્યારા ગજબ બની છે—એ રાહ.)

દુખો પડયા ભાઈ દુખો પડયા બહુ,
દુખની વાત, સૂણો બ્રાત, વન માંય, લાગી લાય, હાય, હા-
ય, મારી, ઉપર.

મેલી તમે ગયા ક્યાંય, હતી નીંદ્રાની માંય;
બયાનક વન માંય, રાક્ષસ આવીયો ત્યાંય.
લઈ ગયો મને તહીં, ગુફા એક ઘોર મહીં;
અચાંખો પામી હું ગઈ, મુખ ખેલી શકી નહીં.
મારતો હતો એ જ્યારે, આવી પહોંચ્યા મામા ત્યારે;
ચડયા ઝટ મારી વારે, નહીંતર થાત ભારે;
આવી કીધી સ્હાય હાય, દુખો પડયા ભાઈ દુખો પડયા બહુ.

ભાઈ તમે મને ઉંઘમાં મેલી ગયા પછી, તે દુષ્ટએ
આવી મારું હરણુ કર્યું. અને મને ઘણું દુખ દેવા લાગ્યો
કાલ રોજ રાત્રી વખતે મને દેવીને ચડાવવા તલવાર ખે-
ચી મારતો હતો! તેવામાં મામાએ આવી તે પાપીને મા-
રી, મને તેના દુખથી છોડાવી.

ક૦-- રાગ-ધનાશ્રીની ગઝલ.

માનું તમારો આભાર, મામા મારા માનું તમારો આભાર;
સ્હાય કરી દુસ્મનને માર્યો, તેથી તાબેદાર. મામા.
પ્યારી બેનને મરતી બચાવી, મરતો બચ્ચો હું આ વાર. મામા.
ઈશ્વર બદ્દો તેનો અપાવે, ઈચ્છું મન મુજાર. મામા.

શ૦—ભાઈ એમાં આભાર કેવાનો? મેં મારી ફ-
રજ બગાડી છે. હવે ચાલો ત્રંબાવતીના તપ્તપર આજ-
નો દિવસ સારો છે, માટે તમારા પિતાશ્રીની ગાદીપર
બિરાજ માન થાઓ.

ક૦—વડીલની જેવી આગા. (સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—ત્રંબાવતી. રાજ્યદરબાર.

પાત્ર—ચોગદાર, કમળસેન, શત્રુઘ્ન, કાન્તા, સિપાઈઓ.
કંચનીઓ વિગેરે.

ચોખં—જો બ્રાહ્મણ પ્રતીપાળ મહારાજ ધિરાજ
કમળસેન મહારાજને ઘણી ખમા. (શત્રુઘ્ન સાથે સિંહા-
સનપર એસે છે.)

શત્રું—આજે કમળ બાઈ ગાદીએ બેઠા તેના હ-
ખમાં સિપાઈ કંચનીઓને બોલાવી લાવો.

સિપાં—બહુ સારું મહારાજ. (એમ કહી કંચ-
નીઓને બોલાવી લાવ છે.)

રાગ—ભેરવ-તાલ-કવાલી.

કંચં—[નમન કરીને.]

હર્ષીત દિન ભયો આજ સાજ મહારાજ તાજ શીર ધારે ટેક.
લંપટકે કપટ ઝપટ નહીં આયે, નામ પિતાકા ઉજારે હર્ષીત.
આગાદી સગ દેશકી કીની, મન મોહન રાજ પ્યારે હર્ષીત.

શત્રું—ચોગદાર, આ કંચનીઓને ખબ્બનચી પા-
સેથી એક હજાર શોના મહોર અપાવો.

ચોખદાર—બહુ સારું મહારાજ. (જાય છે.)

સર્વપાત્રો— રગ—કલ્યાણ.

(શ્રી જગત્પતી, પ્રભુ આપ સંમતી—એ રાહ.)

ભરત વાસીયો, ગ્રહોજ સંમતી,

હર ત્રિષે ન રાખશોજ, કુરતા અતી. ટેક.

કેહેવત છે કે રાજઓના, હોએ કાચા કાન;

ખરે ગુમાને તેમજ કીધું, દુષ્ટ મીત્રની શાન. ભરત.

ત્રંબકસેન મહારાજને, પ્રધાન મળીયો દુષ્ટ;

જેથી મુઘા પોને ને સુત, નારી પામ્યા કષ્ટ. ભરત.
 વાહ વાહ શરી ક્ષત્રાણી, ધન્ય તાહરો રેક;
 મરતાં સુધી સત જાળવ્યું, ધન્ય તાહરો નેક. ભરત.
 યુગ્મી જુઓ બાળકની સામુ, ત્રિપતી વખતે એહ;
 ધૈર્ય ધરીને દુખ વણસાડ્યું, વનમાં તેજે જેહ. ભરત.
 ગુણના આહક દેશી મીત્રને, વિનતી મારી એમ;
 દુખો વખતે ધૈર્ય ભાઈઓ, વિસારો છો કેમ. ભરત.
 પ્રથમ પ્રયાસેજ પુસ્તક મારું, હશે ભૂલો બહુ સાધ;
 કહાન કહે ગુણ વગ્તા આહક, કરશે ખુશીથી માધ ભરત.

અગાઉથી આશ્રય આપનાર સાહેબોના

મુખારક નામ.

૨૫ જેઠવા પુંભજી ગોવાભાઈ	૧ શેઠ કાળીદાસ વસનજી
પૌરખંદર.	૧ શેઠ નારણજી લાધા
૧૦ મે. શેઠ જગનાદાસ ગીરધરદાસ	૧ ઠ. સુદરજી ભદ્રવજી મપારા
૫ જેશંકર આત્મારામ ગોવાળી	૧ શેઠ મુળજી ઉકા
૨ શેઠ દેવચંદ વંદ્રાવન	૧ શેઠ હરીદાસ હીરજી
૨ રા.રા. ગોવીંદજી ડાહ્યાભાઈ વ.	૧ શેઠ વિહલજી પ્રાગજી
૨ શેઠ મગન માંગજી	૧ શેઠ કાળીદાસ મનજી
૨ હકર જેરામ ભદ્રવજી માર્કેન્ડ	૧ રા. પ્રાગજી ગોરધન ના. ગો.
૨ સેઠ દેવીદાસ કલાનજી	લાયબ્રેરીયન
૧ ઠ. રણછોડ માંગજી રટેટ લા.	૧ રા. રા. દેવચંદ રણછોડ મારતર
ધબ્રેરીયન	૧ રા. રા. રતનજી મોરારજી ,,
૧ શેઠ ઓધવજી પ્રેમજી મોહનજી	૧ શેઠ વિહલજી રણછોડ
૫ રા. રા. વસનજી હીરજી વકીલ	૧ શેઠ રણછોડ રામજી
૧ રા. રા. કરશનજી ભાણજી	૧ સોની હીરજી હરગોવીંદ
રટેટ ઈ. ઓ. પે. કારકુન	૧ ખત્રી લાલજી અર્જુન
૧ રા. રા. દેવચંદ પરશોત્તમ	૧ લક્ષ્મીશંકર મોરારજી
રટેટ કારકુન	૧ શા. ભગવાનજી હીરજી
૧ રા. રા. જેશંકર ધનજી રટેટ	૧ ઠ. મદનજી કેશવજી
ઈ. ઓ. કારકુન	૧ ઠ. માધવજી જીવન
૧ શેઠ વસનજી મુળજી	૧ વીરજી કેવજી
૧ રા. રા. મંગળજી ક્રીષ્ણ	૧ ભટ શીવશંકર નરોત્તમ
૧ રા. રા. ગોવર્ધનદાસ નરમે	૧ રૂમનાથજી આત્મારામ પો.
રામ વકીલ.	ના. કંપની મેનેજર
૧ રા. રા. મોરારજી ભદ્રવજી	૧ ઠ. આનંદદાસ વિ. લીલાધર
કરંટમ કારકુન	સંપત

૧ ઠ. દારકાદાસ વી. લીલાધર
સંપત

૧ રા. રા. રામજી દયાળજી

૧ દેવજી મુળજી ભારતર

૧ સોની ગોરધન વશનજી

૧ ઠ. મોનજી જીવરાજ

૧ શેઠ ઝવેરચંદ લાલજી

૧ શેઠ ઝવેરચંદ ઈંદ્રિજી

૧ ભાઈ લાલજી બીમજી

૧ શેઠ કાનજી ઝીણા

૧ વીપ્ર મયાશંકર મોતીરામ

૧ કલ્યાણજી વનરાવન ભારતર

૧ ઠ. પરમાણુદ ખીમજી

૧ મકનજી જીવરાજ મ્યુ. ઉ.

૧ જોશી વલ્લભદાસ પ્રેમજી

૧ શા હરીદાસ ભાણુજી

૧ શેઠ મુરજી ખીમજી

૧ ઠ. ભગવાનદાસ પ્રાગજી

૧ શેઠ હેમચંદ દેવકરજી

૧ ખવાસ જોડા ગોવીંદ

૧ શેઠ અબેચંદ પુશાલચંદ

૧ શેઠ રીખબદાસ હીરાચંદ

૧ ઠ. લાધા વેલજી

૧ બાવા કહાનદાસ બાલકદાસ

૧ શા. કાનજી વેલજી

૧ સુંદરજી રતનજી

૧ રા. રા. દેવશંકર ન્યાલચંદ

૧ શેઠ નેમીદાસ ગોરધન

૧ શેઠ ગોવીંદજી તુલશીદાસ ગાંધી

૧ રા રા કામેશ્વર હરીશંકર

૧ શેઠ રતનજી ઉકા ગાંધી.

૧ શેઠ શેશકરજી પ્રાગજી

૧ શેઠ હરીદાસ લક્ષ્મીદાસ

૧ રા. રા. જાદવજી ઝુઝા ભારતર

૧ શેઠ હીરાચંદ નેમીદાસ

૧ મંગ નથુ વશરામ

૧ રા. રા. છળીલદાસ ગવરીશંકર

૧ રા. રા. હેમતરામ મંગળજી

૧ શેઠ હેમચંદ કરશનજી

૧ શેઠ લાલજી જમજીવન

૧ પોકરજી મુરારજી પ્રાગજી

૧ ખવાસ ગોવીં કુંભા

૧ રા.રા. ચાણુદરાય કલ્યાણુરાય

૧ ઠકર કલ્યાણજી દામજી

અડવાણા.

૧ જોશી જોરામ વી. કાનજી મા.
કારકુન.

૧ ઠ. કુંગરજી મુળજી

છાંયા.

૧ રા. રા. મકનજી ભોજી

૧ જોશી ઝીણા રંગનાથ

૧ શેઠ હરજી દામજી

ખાભોદર.

૧ રા. રા. કરશનજી વશરામ
ટપાદાર.

ખીરસરા.

૧ વીપ્ર દેવકાશ મુળજી

મંડર.

૧ રા. રા. ઝંવરચંદ રાધવજી
ટપાદાર.

૧ દાગોદર લીલાધર

નવીમંદર.

૧ રા. રા. પરશોત્તમ પ્રાગજી

મામલતદાર ઓ. કારકુન

૧ રા. રા. જટાશંકર પીતાંબર ક કા

જામનગર.

૫ સોની દસરાજ દલા

૧ સોની ત્રીભાવન ખેતસી

પ્રભાસપાટણ.

૧ રા. રા. મણીશંકર જગજીવન

સ. ગુ. નિ. ગારતર

દમણ.

૧ રામશંકર સદાસીવ

ખીરસરા રાજકોટ પાંચ.

૨ પાટવી કુમાર શ્રી જાલસિંદજી
કુતીઆણા.

૧ સોની પરશોત્તમ સુંદરજી

૧ મુળચંદ પરમાણંદ

અમરાપુર શેતાનું

૪ રા. રા. શંકરલાલ અનાપરામ
કામદાર

૨ રા. રા. વળેશ કર વિ. ગણાભાઈ

મુંબઈ.

૫ શેઠ વશનજી પરમાનંદ ચાહેવાળા

૧ ત્રીકમજી ઓધવજી

૧ હીરજી પ્રભાશંકર

૨ રા. રા. ખીગજી ગાંગજી

દેવગડખારીયા.

૧ રા. રા. ચંદુલાલ લાલચંદ

જાહેર ખખર.

મેહુજેડવો.

આ નામનું પુસ્તક નવલ ક્યાના રૂપમાં મારા તરફથી થોડી મુદતમાં જાહેર પડનાર છે. જેની અંદર કાઠીયાવાડ પ્રજામાં સદરહુ જોઈવાના ગયાના દુદાનો પણ સમાવેશ કર્યો છે તે તેની કીમત અગાઉથી આશ્રય આપનાર સાહેબો પાસેથી ફક્ત આના ૪ ચાર પાછળથી આના ૬ છ લેવામાં આવશે.

વિ. ઠ. કહાનજી વિ. માધવજી-રત્નગ્રાહી કર્તા.

અમારા તરફથી પુસ્તકો નીચે પ્રમાણે મળશે.

વૈરાટપંચાણી.

૦-૬-૦

કમળકાન્તા નાટક.

૦-૧૦-૦

પોરબંદર વર્ણન.

૦-૨-૦

દ્રોપદી ચીરાકર્ષણ;

૦-૦-૮

પાંડવરાય સુચય

૨-૦-૦

આ પુસ્તક પોરબંદરમાં અમારે ત્યાંથી તથા મુંબાઈમાં કાળકાદેવીપર ઠા. વશનજી પરમાણુદ સાહેબાણે ત્યાંથી મળશે.

વિ. ઠ. કહાનજી માધવજી-રત્નગ્રાહી કર્તા.

જાહેર ખખર.

સાહેબોને નમ્ર વિનંતી.

સાહેબો, આ પુસ્તકને દીલ થવાનાં ફેટલાંક ગુણ કારણે આડાં આવવાથી જરા-મોડી છપાણી છે તે માફ કરશો.

સદરહુ ગુણ કારણે દુર કરવાને મેહુરઆન શેઠ ચવનુજ દેવજી જે મદદ કરી છે તેને માટે આ પ્રસન્ન એ તે સાહેબનો અંતઃકરણથી મોટો આભાર માનું છું.

